

บทที่ ๓

ความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนเก้า

ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อที่ปรากฏในบุญเดือนเก้า (ข้าวประดับดิน) ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้งในด้านความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อในการทำบุญเดือนเก้า และคติที่ได้ในประเพณีบุญเดือนเก้า

๓.๑ ความหมายของความเชื่อ

ความเชื่อเป็นภาษาไทยถ้าเรียกตามบาลีอักษรไทยคือสัทธา และสันสกฤตอักษรไทยคือศรัทธา ชาวไทยจึงใช้ภาษาผสมผสานกันไป ส่วนความหมายก็เป็นที่น่าสนใจ เมื่อกล่าวถึงความเชื่อก็ต้องกล่าวถึงลัทธิความเชื่อด้วยนั้นคือ ศาสนาต่างๆ ศาสนาล้วนเกิดจากศรัทธาความเชื่อด้วยกันทั้งนั้นศรัทธา คือ ความเชื่อ เป็นจุดเริ่มต้นของศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวง ศรัทธานั้นมี ๒ อย่าง ศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต คือ ความเชื่อที่ประกอบปัญญา รู้เหตุรู้ผล และศรัทธาที่เป็นญาณวิปยุต ได้แก่ความเชื่ออันเกิดจากความไม่รู้เหตุรู้ผล ศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวงเกิดจากศรัทธา ๒ ประการดังกล่าว ศรัทธาประเภทใดประกอบด้วยอวิชชาเป็นญาณวิปยุต ศาสนาที่เกิดขึ้นก็ตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะไม่มีเหตุผลตามธรรม ส่วนศาสนาที่เกิดขึ้น และตั้งอยู่ได้นานเกิดจากศรัทธาอันสัมปยุตด้วยปัญญา^{๑๐}

ความเชื่อ ที่เกิดจากเหตุผลหรือการใช้ปัญญาประกอบ คือ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ มีเหตุมีผล ความเชื่อจึงเป็นเรื่องของจิตใจ ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม โดยอาศัยพฤติกรรมเป็นตัวชี้วัด จะมีลักษณะสำคัญและเด่น อยู่ดังนี้

- ๑.เป็นความเชื่อที่ยืนยันความเป็นอิสรภาพทางปัญญา
- ๒.เป็นความเชื่อที่ไม่มีการบังคับ
- ๓.เป็นความเชื่อที่สามารถพิสูจน์ทดลองได้ด้วยตนเองในทุกๆด้าน
- ๔.เป็นความเชื่อที่ต้องใช้คู่กับปัญญา โดยจะมีปัญญาตรวจสอบความเชื่ออยู่เสมอ^{๑๑}

ความเชื่อ เป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น(curiosity)จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมเริ่มต้นตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายมาเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในวัยเด็กมนุษย์แสวงหาความรู้ความเชื่อ

^{๑๐} พระมหาประคัลดิ์ อคฺคปญฺโญ(ชั่งแสง), “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๑), หน้า ๙

^{๑๑} พระวีรพรหม วุฑฺฒิมฺโม(เชียรประโคน) “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย”,วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๒),หน้า ๑๐.

จากประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัส เช่นการใช้นิ้วมือลองแตะสิ่งของที่สงสัย การใช้ลิ้นเลีย ชิมหรืออมเพื่อการรู้รส ทารกทั่วไปจะให้ความสนใจต่อสิ่งแปลกใหม่ เด็กจะตั้งคำถามเพื่อหาคำตอบจากปัญหาย่อยๆ ที่อยู่รอบๆ ตัว เมื่อพัฒนาการของเด็กเจริญขึ้นตามวัย มนุษย์จะแสวงหาความเชื่อทางประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัสส่วนอื่น เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการที่จะใช้ความคิดการศึกษาเล่าเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มนุษย์ได้เรียนรู้ ได้เห็น ได้สัมผัส และได้ทดลองปฏิบัติเพื่อที่จะโยนประสบการณ์จากการเรียนรู้ไปสู่การคิดอย่างมีระบบและมีเหตุผล ประเทศที่เจริญย่อมประกอบด้วยทรัพยากรมนุษย์ที่รู้จักใช้ความคิดด้วยปัญญา ที่จะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ความเชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่เชื่อด้วยความงมงาย ไม่เชื่อด้วยอารมณ์ความรู้สึก และไม่เชื่อด้วยศรัทธาที่หยุดนิ่ง หรือศรัทธาที่ไม่ก่อให้เกิดปัญญา

๑. ความเชื่อแบบศรัทธา (Faith) เช่นความเชื่อความศรัทธาในศาสนาในลัทธิ ความเชื่อในพระเจ้า ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความศรัทธาในตัวบุคคล ในองค์ศาสตพยานกรรม ในตัวเจ้าลัทธิ ในวีรบุรุษ ในนักการเมืองนักปกครองที่เรารู้สึกชื่นชอบ บางครั้งก็เป็นความเชื่อที่ไม่สามารถจะหาคำตอบอย่างเป็นเหตุมาอ้างอิงได้ เป็นความเชื่อความศรัทธาเพราะว่าอยากจะเชื่อ เป็นความเชื่อที่เกิดจากอารมณ์แบบอัตวิสัย (Subjective) ที่เกิดจากความจงรักภักดี ความไว้นื้อเชื่อใจหรือเกิดจากความหลงใหลมั่นใจด้วยความกระตือรือร้นเพราะอยากเชื่อ (Credulity) ความเชื่อที่เกิดจากศรัทธาปสาทะ เช่นนี้ถือว่าเป็นสภาพของจิตที่ไม่ต้องการใช้เหตุผล ดังที่ นักปรัชญาทางศาสนาของยุโรปสมัยกลาง (๑๓๕๘-๑๔๒๐) กล่าวไว้ว่า” ที่ใดมีเหตุผลที่นั่นไม่มีศรัทธา

๒. ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือเป็นอยู่จริง (Beliet) โดยอาศัยพยานหลักฐานและข้อมูลสนับสนุน เป็นความเชื่อที่อาศัยเหตุผล แต่เป็นเหตุผลที่ยังแฝงอยู่กับอารมณ์ความรู้สึกเป็นความเชื่อแบบอัตวิสัย (Subjective) ร่วมกับความเชื่อในการยอมรับความจริงตามสภาวะหรือที่เรียกว่า ภาววิสัย (Objective) ผู้ที่มีความเชื่อแบบนี้ ส่วนใหญ่จะลอคคิตลงได้เป็นบางส่วน “ศรัทธาจะต้องมีมาก่อนความเข้าใจทั้งหมด มิฉะนั้น มนุษย์จะไม่เข้าใจในพระเจ้าที่เป็นอนันตะ” เขากล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีปรารถนาที่จะเข้าใจเพื่อที่จะเชื่อ แต่ข้าพเจ้าเชื่อเพื่อจะได้เข้าใจ (Fides quarens Intellectum)” ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้ (Knowledge) เป็นความเชื่อ โดยอาศัยการมีพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับในสิ่งสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง (Objective) สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์ จากพยานหลักฐานที่เชื่อถือได้ หรือเป็นองค์ความรู้สากลที่มีการยอมรับว่าเป็นความจริง ความเชื่อแบบนี้ได้แก่ความรู้ที่มีการพิสูจน์แล้วว่าเป็นความจริงจากทางประสาทสัมผัส เช่นความรู้ในทางวิทยาศาสตร์

เราจะเห็นว่า ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์เป็นความรู้สากล เป็นความรู้แบบเอกภาพที่นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกยอมรับหรือเห็นพ้องต้องกัน ต่างจากความรู้ความเชื่อที่เป็น Faith หรือเป็น Beliet ที่มนุษย์อาจมีความเห็นได้หลายแบบในสิ่งเดียวกัน โดยเหตุนี้ศาสนาจึงมิได้หลายศาสนา ในขณะที่วิทยาศาสตร์มีเพียงวิทยาศาสตร์เดียว ดังนั้น ความเชื่อในทางศาสนาจึงเป็นความเชื่อที่ไม่ต้องการการวิพากษ์วิจารณ์ ว่าศาสนาใดผิดถูกหรือมีค่าควรแก่การเคารพนับถือมากน้อยกว่ากัน

ส่วนความเชื่อในทางวิทยาศาสตร์ นักวิชาการในศาสตร์แขนงนั้นๆสามารถถกเถียงแก้ไขปรับปรุงได้ตลอดเวลา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงจัดเป็นความรู้ที่ไม่มีการหยุดนิ่ง (Dynamic) แม้จะเป็นความจริงที่พิสูจน์ได้ในวันนี้ แต่อาจมีการแก้ไขปรับปรุงให้ทันสมัยได้วัน หากมีผู้สามารถพิสูจน์

ได้ว่ากฎเกณฑ์ลัทธิเก่าล้าสมัย ต่างจากความเชื่อทางศาสนาซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากศรัทธาปาสาทะอันเป็นทั้งคำสั่ง (Dogma) และคำสอนขององค์ศาสดา ที่สั่งให้มนุษย์กระทำหรือปฏิบัติตามบัญญัติของพระเจ้าหรือเทวบัญชา ยกเว้นในบางศาสนา เช่น ศาสนาพุทธที่สอนให้มนุษย์ใช้ปัญญาวิเคราะห์ตามความเป็นจริงแห่งสังขธรรม เป็นคำสอนที่ไม่มีคำสั่ง เช่น ศาสนาพุทธที่สอนให้มนุษย์ใช้ปัญญาย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ไม่มีเทวบัญชา ไม่มีการลงโทษและไม่มีการให้รางวัลแก่ผู้ใดทุกคนอยู่ภายใต้ธรรมชาติและกฎธรรมชาติเท่าเทียมกัน^{๑๒}

ความเชื่อ หมายถึงความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อกันมาและมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น^{๑๓}

คนไทยมีความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษด้วยกันในทุกท้องถิ่น และความเชื่อเรื่องต่าง ๆ นั้นแตกต่างกันออกไปตามสภาพของวัฒนธรรมที่รับมาจากบรรพบุรุษในอดีต ตัวอย่างเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งที่เป็นข้อห้าม หรือห้ามกระทำถ้าทำจะถือว่าผิดหรือเป็นอัปมงคล ถ้าไม่เชื่อจะเกิดผลเสียต่างๆ เช่น

๑. ห้ามนอนใต้ชื้อผีจะอำ
๒. ห้ามลับมีดกลางคืนจะมีคนตาย
๓. ห้ามเล่นหมากเก็บบนบ้านจะเก็บเงินเก็บทองไปหมด
๔. เข้าป่าห้ามพูดถึงเสือไปเรือห้ามพูดถึงจระเข้
๕. ห้ามชักมุ้งในคลองจระเข้จะมา
๖. ห้ามดมดอกไม้ถวายพระพุทธรูปจะโหว่
๗. ห้ามเล่นซ่อนหากกลางคืนผีจะมาลักตัว^{๑๔}

ความเชื่อ ของคนแต่ละท้องถิ่น เกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้บันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจนั้นอาจจะเทพเจ้า ภูมิจีปิศาจ วิญญาณ สัตว์ป่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว ตลอดจน ดิน น้ำ ลม ไฟ ฉะนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดกับตน มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับโดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจนั้นพอใจอาจจะช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความรู้คุณด้วยการเซ่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ แต่ละสังคมต่างมีความเชื่อเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ชาวอีสานมีความเชื่อในสิ่งต่อไปนี้คือเรื่องโชค ลาง ความฝัน สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏการณ์ธรรมชาติและภูตผีปิศาจ วิญญาณ^{๑๕}

^{๑๒} สุวัฒน์ จันทระจำนง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๗-๘.

^{๑๓} ประชิต สฤณพัฒน์, วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๑๕} จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้านอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, ๒๕๒๓),

๓.๒ ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนาความเชื่อในเรื่องการสร้างบุญกุศล ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เพราะพุทธศาสนิกชนทั่วไปหากมีความประสงค์จะไปสวรรค์ ก็จะต้องทำหรือสร้างบุญจึงจะไปสวรรค์ได้ในสังคมไทยจึงมีพิธีกรรมต่างๆที่เป็นไปในลักษณะเชิญชวนให้ทำบุญดังนั้นคำว่า บุญ จึงเป็นคำที่เพียงแต่ได้ยินก็ก่อให้เกิดความสุขทางใจแล้ว เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องบุญ จึงกล่าวบุญได้ถึง ๒ นัยคือ ความหมายของบุญและความเชื่อเรื่องบุญ

๑. ความหมายของบุญในพระพุทธศาสนา คำว่า บุญ มีความหมาย ๒ ส่วนได้แก่ ความหมายจากปทานุกรมและตามหลักไวยากรณ์ คำว่า บุญ ปทานุกรมให้ความหมายไว้ว่า บุญ (บุญญ) หมายถึงกุศลกรรม หรือธรรมชาติอันชำระ^{๑๖} ส่วนหลักไวยากรณ์กล่าวถึงคำว่า บุญไว้ว่า บุญเป็นทั้งคำนาม คำกริยาและคำคุณศัพท์คือบุญ เป็นคำนาม หมายถึง ความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของความดี ตลอดจนเป็นเครื่องชำระสันดาน เพราะฉะนั้น บุญ เป็นคำกริยาหมายถึง การทำความดี และบุญเป็นคำคุณศัพท์ หมายถึงผู้มีความดีหรือผู้มีความสุข^{๑๗}

ความหมายในพระไตรปิฎกและในคัมภีร์สำคัญที่เกี่ยวข้อง คำว่าบุญ กล่าวในแง่ของการนำมาซึ่งความสุข อันเป็นที่ปรารถนาของชนทั้งหลายทั้งความสุขกายและใจ บุญย่อมนำมาซึ่งความสุข ก่อให้เกิดใจที่ปลอดโปร่งใจสงบและเกิดความพอใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายอย่ากล่าวถึงต่อบุญเลย คำว่า บุญ นี้เป็นชื่อแห่งความสุขอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารักน่าพอใจ^{๑๘}

ได้มีนักวิชาการให้ความหมายแต่ตีค่าของความสุขที่ต่างกัน ทั้งนี้เพราะความสุขของคนๆ หนึ่งอาจจะเป็นความทุกข์ของคนอีกคนหนึ่งก็ได้ ดังนั้นหลักเกณฑ์ที่จะเป็นเครื่องวินิจฉัย ตัดสินการ ทำดีหรือบุญนั้น จะต้องไม่เป็นไปด้วยความเดือดร้อนของผู้อื่น แต่ต้องก่อให้เกิดความสุขทั้งโลกนี้ และโลกหน้าดังพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ทำบุญ ย่อมผลิตเพลินในโลกนี้ ย่อมผลิตเพลินในโลกหน้าย่อมผลิตเพลินในโลกทั้งสอง^{๑๙} และบุญนำความสุขมาให้เวลาสิ้นชีวิต การละทุกข์ได้ทั้งหมด นำมาซึ่งความสุขการไม่ทำบาปทั้งหลายนำมาซึ่งความสุข^{๒๐}

คำว่า “บุญ” เป็นเรื่องของจิตใจ เพราะจิตของมนุษย์เรามีลักษณะพิเศษในการที่จะสั่งสมทั้งความดีและความชั่ว เมื่อทำสิ่งที่ดี ผลของการทำดีจะปรุงแต่งให้จิตสะอาดผ่องใสและมีคุณภาพดีขึ้นตามลำดับ ความดีที่มีอยู่ในจิตใจนี้ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “บุญ” ดังนั้น

หน้า ๑๐๑

^{๑๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปทานุกรมไทย บาฬี อังกฤษ สันสกฤต(Pali-Thai-English-Sanskrit Dictionaery) ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินนพบุรุษญาณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๕๓๔.

^{๑๗} อภิ.โย.๑/๓๗๖.

^{๑๘} ชุ.อิตติ.(ไทย)๒๕/๒๒/๓๓๖.

^{๑๙} ชุ.ธ.(ไทย)๒๕/๑๑/๓๔.

^{๒๐} ชุ.ธ.(ไทย)๒๕/๒๖/๓๗.

ความดีที่บุคคลทำไว้ แม้จะไม่ให้ผลในปัจจุบันเห็นทันตาก็ตาม แต่ก็มิได้สูญหายไปไหน ความดีเหล่านั้นจะรวมกันเข้าเป็นพลังเข้าปฐมนั่งจิตใจของเราให้บริสุทธิ์ ประณิตยิ่งขึ้นจนสามารถส่งผลข้ามภพข้ามชาติได้ที่เราเรียกว่า “บุญวาสนา” นั่นเอง^{๒๑}

คำว่า “บุญ” มีมาแต่ครั้งพุทธกาล ดังคำสอนของพระบรมศาสดา เรื่อง บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการที่ว่าบุญจะเกิดขึ้นได้ด้วย ๑๐ วิธี คือ

๑. ทำทาน (ทานมัย)
๒. รักษาศีล (ศีลมัย)
๓. บำเพ็ญภาวนา (ภาวนามัย)
๔. อ่อนน้อมถ่อมตน (อปจายนมัย)
๕. ช่วยขวนขวายทำในกิจที่ชอบ (เวยยาวัจจมัย)
๖. อุทิศส่วนกุศล (ปัตติทานมัย)
๗. อนุโมทนาบุญ (ปัตตานโมทนามัย)
๘. ฟังธรรม (ธัมมัสสวนมัย)
๙. แสดงธรรม (ธัมมเทศนามัย)
๑๐. ทำความเห็นให้ตรง (วิมฺหุชฺฌมมัย)

ชาวพุทธศาสนิกชนเชื่อเรื่องบุญว่ามีจริงและส่วนใหญ่มักคิดหรือเข้าใจกันว่า บุญเป็นพลังที่มีความศักดิ์สิทธิ์ชนิดหนึ่ง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อค่านิยมของสังคมไทยมีหลายหลาก เช่น พระเครื่องศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แร่ธาตุศักดิ์สิทธิ์ แต่สำหรับคนทั่วไปแล้ว ความเข้าใจและภาพในใจเกี่ยวกับบุญจะแตกต่างไปจากภาพของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ นั้นอย่างสิ้นเชิงแตกต่างไปจากภาพของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ นั้นอย่างสิ้นเชิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไปในจินตนาการความนึกคิดของคนเรามีลักษณะดังนี้ วัตถุนั้นเป็นแกนกลาง และแผ่พลังรังสีความศักดิ์สิทธิ์ออกมารอบๆ เหมือนยูเรเนียมแผ่กัมมันตภาพรังสี แต่ลักษณะของบุญแผ่แผ่แตกต่างออกไป คือ จะไม่เห็นแกนกลางเป็นวัตถุ ไม่สามารถระบุตำแหน่งที่ตั้งที่แน่นอน จะมีแต่ความรู้สึกถึงความเบิกบานใจ เนื่องจากว่าพอจิตใจเริ่มเข้าไปอยู่ในกระแสบุญ บุญก็เริ่มส่งผลต่อผู้นั้นทันที ให้ใจรู้สึกชุ่มเย็นสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องรับรู้ได้เฉพาะตัว ทั้งรู้ด้วยตัวเองได้ว่า ใจมีความบริสุทธิ์ผ่องใสมากขึ้นเมื่อบุญมาเยือนข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ บุญแบ่งภาคได้เป็น ๒ ส่วน

ส่วนแรก อยู่ใกล้ตัว กำลังส่งผลต่อชีวิตทุกคืนวัน อีกส่วน เก็บไว้ไกลตัว ยังมาไม่ถึงตัวเราส่วนที่เก็บไว้ไกลตัวเหมือนเก็บอยู่ในบัญชี มีเงื่อนไขว่ายังถอนไม่ได้จนกว่าจะครบเท่านั้นเท่านั้นปี หรือเหมือนเก็บในตู้เงินที่ว่าจะเปิดได้ตามพินัยกรรมซึ่งกำหนดไว้ว่าเปิดได้เมื่อใดเท่านั้นคำหนึ่งที่เรามักพูดกันคือคำว่า “บุญตามทัน” ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า “กรรมติดจรวด” คำว่า “บุญตามทัน” ไม่ใช่หมายถึงว่า บุญวิ่งไล่กวาดเราด้วยสปีดความเร็วที่มากกว่าเรา แต่หมายถึงบุญที่เราเคยทำไว้หลายๆ ชาติ และรอคิวอยู่ได้จังหวะสอดแทรกส่งผลต่อน้ำกรรมอื่นๆ

^{๒๑} บุญมี แท่นแก้ว, **ความจริงของชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖),

เพราะฉะนั้นหากต้องการให้บุญตามทันก็ต้องไม่ทำชั่วเพิ่ม ทำแต่ความดี ทำบุญใหม่
เรื่อยๆ เพื่อชำระจิตใจเราให้ดีงาม สะอาด ผ่องใสเหมาะสมกับเป็นที่อยู่ใหม่ของบุญเก่า หรือเหมือน
เตรียมบุญแก่ที่พอดีสำหรับลูกบุญแก่^{๒๒}

โอวาทปาติโมกข์ ในโอวาทปาติโมกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงวางหลักทั่วไปที่เป็นหลักการ
สำคัญไว้ ๓ ประการคือพระพุทธศาสนา

๑. สอนไม่ให้ทำความชั่วทั้งปวง
๒. สอนให้บำเพ็ญความดีให้ถึงพร้อม
๓. สอนให้ชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว

โดยหลักการทั้ง ๓ นี้ เป็นอันว่าพุทธบริษัทจะต้องพยายามเลิกละความประพฤติชั่ว
ทุกอย่างเต็มความสามารถ และจะต้องพยายามสร้างคุณงามความดีสำหรับตนให้มีพร้อมเท่าที่จะ
สามารถสร้างได้และในขณะเดียวกันก็พยายามชำระจิตใจของตนเองให้สะอาดผ่องแผ้วอยู่ตลอดเวลา
ด้วย การพยายามทำตามหลักคำสอน ๓ ประการนี้ เป็นการพยายามทำดี เรียกว่าการทำบุญ และการ
ทำบุญนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการกระทำไว้ ๓ ประการที่เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ คือ

๑. การให้ทาน
๒. การรักษาศีล
๓. การภาวนาอบรมจิตใจให้ผ่องแผ้ว

การทำบุญ สังคมบุญกิริยาวัตถุนี้เอง เมื่อมีผู้นับถือพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นตามลำดับ
จึงได้เป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนเหล่านั้นได้ประพฤติบุญและเป็นต้นเค้าให้เกิดศาสนพิธีต่างๆขึ้น
โดยนิยม เพราะฉะนั้นในกาลต่อมา พุทธบริษัทนิยมทำบุญ ไม่ว่าจะปรารถนาเหตุใดๆ ก็ให้เข้าหลักบุญ
กิริยาวัตถุ ๓ นี้ โดยเริ่มต้น ก็จะมีการรับศีล ต่อไปจะภาวนาด้วยการสวดมนต์เองหรือฟังพระสวด
แล้วส่งใจไปตาม จบลงด้วยการบริจาคทานตามสมควร เพราะนิยมทำบุญเป็นการบำเพ็ญความดี
ดังกล่าวนี้นี้ และทำในกรณีต่างๆ ตามเหตุที่ปรารถนา จึงเกิดพิธีกรรมขึ้นมากมายหลายประการ เมื่อ
พิธีกรรมใดเป็นที่นิยมและรับรองกัน ก็จะมีปฏิบัติสืบๆ มาจนกลายเป็นประเพณี พิธีกรรมนั้นก็
กลายเป็นศาสนพิธีขึ้น ฉะนั้นศาสนพิธีจึงมีมากมาย แต่เมื่อแยกเป็นหมวดแล้ว ก็สังเคราะห์ได้เป็น ๔
หมวด คือ

๑. หมวดกุศลพิธี ว่าด้วยพิธีบำเพ็ญกุศล
๒. หมวดบุญพิธี ว่าด้วยพิธีทำบุญ
๓. หมวดทานพิธี ว่าด้วยการถวายทาน
๔. หมวดปกิณกะ ว่าด้วยพิธีเบ็ดเตล็ด

ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดเป็นบทๆ ไป^{๒๓}

^{๒๒} นพ.อรรถเดช นนทะโชติ, **รู้บุญชีวิตรุ่ง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ,
๒๕๕๒), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๒๓} คุณ โทชน์, **พุทธศาสนพิธี**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.๒๕๔๘), หน้า ๑-๒.

ความเชื่อเรื่องบุญในเรื่อง “สินไซ” ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้สะท้อนความเชื่อเรื่องบุญไว้ในหลายตอนโดยเฉพาะเรื่องความเป็นผู้มีบุญมาเกิด ซึ่งตรงกับความหมายของบุญตามหลักไวยากรณ์ที่ว่า บุญ เป็นคำคุณศัพท์ที่หมายถึง ผู้มีความดี หรือผู้มีความสุข ตัวอย่างที่เป็นได้ชัดคือเมื่อพระยาสุรราชได้นางทั้ง ๗ ธิดาเศรษฐีมาอภิเษกเป็นมเหสีแล้วได้เชิญเสด็จมเหสีทั้ง ๘ (รวมนางจันทาด้วย) ไปพบแล้วบอกความประสงค์ว่าอยากได้ลูกชายหรือพระโอรสผู้มีบุญและมีความเก่งกล้าสามารถมาเกิดด้วยเพื่อจะได้ไปตามพระกนิษฐาสมณทากลับมานครเป็งจาลให้ได้ ขอให้มีมเหสีทั้ง ๘ ได้อิฐฐานให้คนมีบุญมาเกิดเป็นพระโอรสด้วยดังคำพูดของพระยาสุรราชที่ตรัสต่อมเหสีทั้ง ๘ ตามข้อความที่แสดงถึงความปรารถนาอย่างแรงกล้าว่า (ดูก่อนมเหสีทั้งแปดผู้ที่เรารักมาก บัดนี้เราปรารถนาลูกชายผู้ประเสริฐ มีเดชกล้าและเป็นที่ยู่งักกันทั้งโลก ให้ปราบชนะศัตรูหมูมาร เจ็บใจนักที่มารช่มเหลงน้องสาวเราหวังจะจัดการกับมันอย่างไม่ลดละ ถึงอย่างนั้นก็ยังเจ็บใจอยู่มาก ขอให้น้องทุกคนปรารถนาที่จะได้ยอดคนและมีบุญมากมาเกิดด้วย หากใครมีบุญมากได้ลูกชายผู้ประเสริฐเราจะแต่งตั้งผู้นั้นเป็นมเหสีเอกแต่เพียงผู้เดียว)^{๒๔}

ความเชื่อเรื่องบุญกุศล บุญ เป็นความเชื่อของศาสนาพุทธที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของการกระทำความดี และได้กำหนดผลตอบแทนไว้จากการก่อกรรมดีนั้นบุญ หมายความว่า การกระทำดีตามหลักคำสอนในศาสนา, ความดี, คุณงามความดี^{๒๕} บุญหมายถึงเครื่องชำระสันดาน ความดีกุศล ความสุข ความประพฤติทางกาย วาจา และใจ กุศลธรรม^{๒๖} บุญ คือ ความสะอาดแห่งจิต^{๒๗}

ความหมายของบุญได้รวบรวมเพื่อศึกษาไว้ ๒ อย่างคือ

๑) บุญในแง่ของกรรมดี ซึ่งในแง่นี้ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคำสอนเรื่องกรรมในศาสนาพุทธ กรรมดีการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา มี ๓ ทางคือ กายกรรม มโนกรรม และวจีกรรม กรรมดี(กุศลกรรม)หมายถึง บุญ

๒) บุญในแง่ของความสุข สุขเป็นสิ่งที่อันน่าพึงปรารถนาของมนุษย์ทุกคนความสุขมี ๒ ชนิดใหญ่ๆ คือ

๒.๑ สามิสสุข คือ สุขอิงอามิส หมายถึงการที่คนเราได้รูปดีๆ เสียงที่ไพเราะกลิ่นหอมๆ สัมผัสที่ตนพอใจรักใคร่ ก็จะเกิดความสุข ศาสนาพุทธไม่ได้ปฏิเสธความสุขระดับนี้ แต่ก็แสดงความจริงไว้ กามนั้นมีสุขน้อยแต่ทุกข์มาก

๒.๒ นิรามิสสุข สุขไม่อิงอามิส อิงเนกขัมมะ ได้แก่ลักษณะที่เกิดขึ้นทางใจของบุคคล ในบางเวลาสำหรับคนทั่วไปที่สามารถถ่ถอน ความกำหนัด ความยึดมั่นในอารมณ์ที่ตน

^{๒๔} โสวิทย์ บำรุงศักดิ์,สินไซ,(ขอนแก่น : เพ็ญพริมตั้ง, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๘.

^{๒๕} ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์,๒๕๕๖), หน้า ๖๓๐.

^{๒๖} พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตโต),พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๒๗),หน้า ๑๓๘.

^{๒๗} ปิ่น มุทุกันต์,คำบรรยายพุทธศาสตร์,(กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา,๒๕๐๐),หน้า ๓๙๑.

ใคร่ปรารถนาพอใจลงไปได้ จนทำให้จิตว่างจากความคิดลักษณะนั้น เป็นสุขปลอดภัยเพราะสงบ หรือได้รับตามความเป็นจริงที่เป็นอยู่^{๒๘}

ความเชื่อเรื่องบุญอีกแห่งหนึ่งในปัจจุบันมักใช้ควบคู่กับคำว่าทาน เช่น ทำบุญทำทานคำว่า ทำบุญโดยทั่วไปมักหมายถึง การทำทาน คือการให้สิ่งของแก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน ศาสนาพุทธแสดงการทำบุญไว้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ ๑) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ๒) สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ๔) อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพาสตนแก่ผู้ใหญ่ ๕) เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการชวนชวนในกิจกรรมที่ชอบ ๖) ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญแบ่งคุณงามความดีให้กับผู้อื่น ๗) ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ยินดีในความดีของผู้อื่น ๘) ัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม ๙) ัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ๑๐) ทิฏฐชุกรม บุญสำเร็จด้วยการทำความเห็นให้ตรง^{๒๙}

สรุปความเชื่อเรื่อง “บุญ” หมายถึงกุศลกรรม หรือธรรมชาติอันชำระ ส่วนหลัก ไวยากรณ์กล่าวถึงคำว่า บุญไว้ว่า บุญเป็นทั้งคำนาม คำกริยาและคำคุณศัพท์คือบุญ เป็นคำนาม หมายถึง ความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของความดี ตลอดจนเป็นเครื่องชำระสันดาน เพราะฉะนั้น บุญเป็นคำกริยาหมายถึงการทำความดี และบุญเป็นคำคุณศัพท์ หมายถึงผู้มีความดี หรือผู้มีความสุข ความดีที่สะสมไว้แต่ชาติก่อนเมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดในที่ดี แต่ถ้าไม่มีการสะสมบุญไว้ เมื่อตายไปก็ไปตกนรกไม่ได้ขึ้นสวรรค์ตามที่ต้องการ

ความเชื่อของผู้คนเหล่านี้จึงมีสะสมไว้แต่ผลบุญไว้ เมื่อตายไปก็จะได้ไปสวรรค์ตามความเชื่อที่ได้ตั้งใจไว้นั่นเอง

๓.๓ ความเชื่อในประเพณีบุญเดือนเก้า

๓.๓.๑ ความเชื่อทางด้านบาปบุญคุณโทษ

คำว่า บาป มาจากภาษาบาลีว่า ปาป แปลว่า ชั่ว ลามก^{๓๐} สิ่งที่ไม่ดี ถ้าหากว่ามีอยู่กับบุคคลใด ก็จะทำให้บุคคลนั้นได้รับทุกข์เดือดร้อน เสียเกียรติยศเสียชื่อเสียงทั้งปัจจุบันและอนาคต^{๓๑} หรือถ้าหากนำมาประกอบกับศัพท์ใดความหมายของศัพท์นั้นจะบ่งบอกไปในทางไม่ดี ไม่ประเสริฐ เช่น เมื่อบุคคลใดทำผิดมนุษยธรรม ก็จัดว่าบุคคลนั้นเป็นคนชั่ว คนลามก ตรงกับคำบาลีว่า ปาปบุคคล หรือปาโป^{๓๒} หรือถ้าหากเป็นพระภิกษุสามเณรผู้ล่วงละเมิดวินัยก็จะกลายเป็นพระภิกษุชั่ว ภิกษุลามก สามเณรชั่ว สามเณรลามก ภาษาบาลีว่า ปาปภิกษุ หรือปาปสามเณโร^{๓๓}

^{๒๘} พระวีรพรหม วุฑฒิธมโม(เชียรประโคน) “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๗.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗

^{๓๐} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๒๕/๔๑.

^{๓๑} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๑๗/๓๙.

^{๓๒} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๑๗/๓๙.

^{๓๓} อจ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๔๓/๓๔๒.

บาป เป็นความชั่วความไม่ดีที่ทุกศาสนาสอนให้งดเว้น ไม่ความกระทำเพราะการกระทำบาปจะทำให้เกิดปัญหามากมายตามมาทั้งต่องานของตนและผู้อื่น บาปที่ทำลงไปนอกจากจะก่อผลชั่วต่อตัวเองในชาตินี้แล้ว ทางศาสนายังสอนว่าติดตัวเราไปจนถึงชาติหน้าอีกด้วย ทำให้ผู้ก่อทุกข์เกิดบาปข้ามชาติทีเดียว ดังนั้นชาวพุทธพึงงดเว้นเว้นบาป งด คือ เมื่อเคยทำแล้วให้เลิกทำ หยุดทำอย่างทำอีก เว้น คือแม้ไม่เคยทำก็อย่าทำไม่เคยเกิดก็อย่าให้เกิดไม่เป็นไม่มีก็อย่าให้เป็นให้มี เว้นขาดจากทางชั่วนอกจากต้องเว้นจากความชั่วดังกล่าวควรมี หิริ ความละอายแก่ใจไม่กล้าทำความชั่วและโอตตปเปความเกรงเกรงกลัวต่อบาปกรรม กลัวต่อความไม่ดีไม่งาม และเว้นจาก“อกุศลมูล ๓” คือ โลภะ โลภะอยากได้ของคนอื่น โทสะ คิดประทุษร้ายเขา โมหะ หลงไม่รู้จริง การไม่รู้ทำให้เกิดการทำชั่ว^{๓๔}

บาป หมายถึง ความชั่ว ความร้าย ความชั่วร้าย กรรมชั่ว กรรมลามก อกุศลกรรมที่ให้ถึงความเดือดร้อน สภาพที่ทำให้ถึงคติความชั่ว สิ่งที่ทำให้จิตให้ตกสู่ที่ชั่ว คือทำให้เลวลง เสื่อมลง^{๓๕}

กรรมหรือการกระทำใดๆที่ผิดหลักศีลธรรมจรรยา เป็นไปเพื่อความเดือดร้อน เปียดยเบียนผู้อื่น ไม่ใช่แนวทางสงบ ไม่ใช่แนวทางประเสริฐที่บัณฑิต นักปราชญ์สรรเสริญ การกระทำนั้นๆก็จัดว่าเป็นกรรมชั่ว กรรมลามก ตรงกับภาษาบาลีว่า ปาปานั้นๆก็จัดว่าเป็นกรรมชั่ว กรรมลามก ตรงกับภาษาบาลีว่า ปาปานั้นๆก็จัดว่าเป็นกรรมชั่ว กรรมลามก ตรงกับภาษาบาลีว่า ปาปานั้นๆก็จัดว่าเป็นกรรมชั่ว กรรมลามก ตรงกับภาษาบาลีว่า ปาปกมม^{๓๖} รวมทั้งมิตรที่ดี ที่นำความเสียหายหรือชักนำไปในทางที่ไม่ดี เช่น ชักชวนให้เสพสุรส เล่นการพนัน ให้อภัย ให้อภัยสัตว์ พุดเท็จ ชื่อว่า มิตรชั่ว มิตรลาลก ภาษาบาลีว่า ปาปมิตรโต^{๓๗}

ธรรมประเภทใดที่อยู่ในฝ่ายทำให้เกิดความชั่ว ความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น ก็ชื่อว่า ธรรมชั่ว ธรรมลามก เช่น เจตสิกธรรม โดยธรรมที่อยู่ในฝ่ายอกุศล มีโลภะ โทสะ โมหะเป็นมูล ก็ชื่อว่า ธรรมชั่ว ธรรมลามก เพราะผู้ที่มีธรรมเหล่านี้อยู่ในจิตใจแล้ว ย่อมจะทำความชั่วเสมอ ฉะนั้นธรรมที่เป็นอกุศลจัดเรียกว่า ธรรมชั่ว ธรรมลามก ภาษาบาลี ปาปธมโม, ปาปธมมา^{๓๘} ส่วนผู้เห็นผิดจากคลองธรรมอันดีของพระพุทธเจ้า ก็ชื่อว่าผู้มีทิฏฐิอันชั่ว มีทิฏฐิลามก ภาษาบาลีว่า ปาปทิฏฐิ^{๓๙}

บุญ เป็นเครื่องมือในการชำระสันดานให้พ้นจากสิ่งไม่ดีจึงหมายถึง ความดี กุศล ความสุข ลักษณะของบุญที่จะอำนวยให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีและสูงกว่านั้น มักเป็นไปในลักษณะ อามิสบูชา คือ บูชาสมณพราหมณ์ด้วยการให้ปัจจัยเครื่องอุปโภคบริโภค ความปรารถนาบุญอันเกิดจากการให้ทาน ซึ่งเกิดแต่เหตุแห่งการบูชาบุญ เป็นความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดูที่มีมานาน ความ

^{๓๔} ลำลี รักสุทธิ, **มงคลชีวิต ๓๘**, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๕๕), หน้า ๘๘-๘๙.

^{๓๕} พระวิริยธรรม วุฑฒธมโม (เชียรประโคน), **อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย**, หน้า ๔๘.

^{๓๖} บ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๒/๔๑.

^{๓๗} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๐๘.

^{๓๘} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๑/๕๓/๘๐.

^{๓๙} วิ.จ. (ไทย) ๒๕/๑๒๗/๔๑.

เชื่อดังกล่าวของพราหมณ์-ฮินดู มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อของศาสนาพุทธในลักษณะการกระทำ และผลการกระทำ^{๔๐}

ชาวอีสานเชื่อว่า ผู้ใดทำบุญไถ่ยมบาลจะบันทึกประวัติของผู้นั้นลงในใบลานทองได้ทำบุญอะไรไว้บ้าง เมื่อผู้นั้นตายไปก็จะได้ไปเสวยสุขในแดนสวรรค์ ผลบุญจะเนรมิตเป็นวิมานทองและนางอัปสรไว้คอยปรนนิบัติทั้งเช้าและเย็น ดังปรากฏในบทกลอนลำเรื่องการทาน :

“ฉวีวรรณ ดำเนิน”

ผู้ใดมีสันทาน ศรัทธาแก่กล้า	ได้ทานเสื้อผ้า ข้าวน้ำจืด
สละของแบ่งปัน ให้คนทุกข์ยาก	หรือได้บริจาค แก่พระแก่เฒ่า
ยามบาลก็ชื่น ชื่อเสียงลงไว้	บอกว่านายนั้นได้ นางนี้ได้ทานทอดยังของ
เขียนใส่ใบลานทอง แสงปานแว่น	บันทึกไว้เป็นแก่น หัวสันตัก
บุญนั้นคอยทำรอ ยามเฮาสีลวง	พอเฮาซุเฮาร่วง ตายไปบงไป
ทานนี้เป็นบันได ชั่วทองให้ปอง	ผลทานนั้นนำส่ง ไปสู่เมืองแสน
ได้ขึ้นสู่เมืองแมน สวรรค์ชั้นฟ้า	สร้างวิมานไว้ท่า ลูกวาบเป็นแสง
มีทั้งมั่งและเคื่องลายคำจำคอก	พอเฮาละตายออก จากถิ่นเมืองคน
ขึ้นไปสู่เมืองบนเทวปราสาท	อัปสรนางนารถ ถาช์ข้าวเย็นถวาย ^{๔๑}

สรุปความว่าในพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายคำว่า บาป หมายถึง ความชั่ว ความลามก ดังพุทธภาษิตที่ว่า ถ้าบุคคลจำต้องทำบาป ก็ไม่ควรทำบาปนี้อย่างน้อยๆ ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น เพราะการสั่งสมบาปนำทุกข์มาให้^{๔๒} จากความหมายบาป เมื่อจะแปลคำว่า บา ก็แปลว่า ชั่ว หรือ ลามก ฉะนั้นคำว่า บาป จึงมีความหมายว่า ความชั่ว หรือ ความลามก ตามรายละเอียดที่กล่าวมาแล้วบาป มีความหมายเดียวกัน คำว่า อกุศล กรรมที่เป็นอกุศลจึงเป็นบาป เรียกว่า อกุศลกรรม๑๐ประการคือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ผิดประเวณี พุดบด พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ ปองร้ายอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่นและมีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

บาปตรงข้ามกับบุญบุญมี ๑๐ ประการ สิ่งตรงข้ามกับบุญทั้งสิบอย่างจึงเป็นบาป

๑. การทำทาน ตรงข้ามกับ ขัดขวางการทำทาน
๒. รักษาศีล ตรงข้ามกับ ผิดศีล
๓. ภาวนา ตรงข้ามกับ ทำให้ตนเองมีสติลดลง
๔. อ่อนน้อมถ่อมตน ตรงข้ามกับ ไม่อ่อนน้อมถ่อมตน
๕. ขวนขวายทำกิจที่ดีที่ชอบ ตรงข้ามกับ ขวนขวายทำกิจที่ชั่ว
๖. อุทิศส่วนบุญ ตรงข้ามกับ มีจิตต่อต้านการอุทิศส่วนบุญ
๗. อนุโมทนาบุญ ตรงข้ามกับ มีจิตต่อต้านการอนุโมทนาบุญ
๘. พังธรรม ตรงข้ามกับ การฟังสิ่งที่ป็นธรรม หรือขัดขวางการฟังธรรม

^{๔๐} พระวีรพรหม วุฑฒธมโม(เชียรประโคน),อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย,หน้า ๔๘

^{๔๑} พระมหาประหยัด ปัญญาโร(สุนนท์),จริยธรรมที่ปรากฏล้ากลอน,หน้า ๑๖๕

^{๔๒} ข.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๒๗/๔๑

๙. แสดงธรรม ตรงข้ามกับ แสดงสิ่งที่เป็นอธรรมหรือขัดขวางการแสดงธรรม

๑๐. ทำให้ตรงตามทำนองคลองธรรม ตรงข้ามกับ ทำให้ผิดจากทำนองคลองธรรม^{๔๓}

คำว่า บุญบาป จะเป็นคำที่มีใช้แพร่หลายอยู่ก่อนแล้วในพุทธกาลและมีความหมายในทางใช้และความศักดิ์สิทธิ์ปนอยู่ด้วยกันก็ตาม แต่พระพุทธรักษาสำหรับเข้ามาใช้ในความหมายเท่าที่ปรับเข้ากับหลักการของตนได้ และก็มีการใช้อย่างกลมกลืนเหมาะสมจนถึงทุกวันนี้ จนได้กลายมาเป็นคำสำคัญในการแยกการกระทำที่ว่า หากต้องการไปสวรรค์ให้ทำบุญ หรือหากต้องการตกนรกให้ทำบาป เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องบุญ เป็นความเชื่อที่เนื่องมาจากความเชื่อเรื่องสวรรค์ เพราะพุทธศาสนิกชนทั่วไปหากมีความประสงค์จะไปสวรรค์ ก็จะต้องทำหรือสร้างบุญจึงจะไปสวรรค์ได้ในสังคมไทยจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นไปในลักษณะเชิญชวนให้ทำบุญ ดังนั้นคำว่า บุญ จึงเป็นคำที่เพียงแต่ได้ยินก็ก่อให้เกิดความสุขทางใจแล้ว เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องบุญดังนี้

ความหมายจากปทานุกรมและตามหลักไวยากรณ์ คำว่า บุญ ปทานุกรมให้ความหมายไว้ว่า บุญ (บุญณ) หมายถึงกุศลกรรม หรือธรรมชาติดีอันชำระ^{๔๔} ส่วนหลักไวยากรณ์กล่าวถึงคำว่า บุญ ไว้ว่า บุญ เป็นทั้งคำนาม คำกริยาและคำคุณศัพท์คือ บุญ เป็นคำนาม หมายถึง ความดี วิธีทำความดี ความสุขผลของความดี ตลอดจนเป็นเครื่องชำระสันดาน เพราะฉะนั้น บุญ เป็นคำกริยา หมายถึงการทำความดี และบุญเป็นคำคุณศัพท์ หมายถึงผู้มีความดีหรือผู้มีความสุข^{๔๕}

ความหมายในพระไตรปิฎกและในคัมภีร์สำคัญที่เกี่ยวข้อง คำว่า บุญ กล่าวในแง่ของการนำมาซึ่งความสุข อันเป็นที่ปรารถนาของชนทั้งหลายทั้งความสุขกายและสุขใจ บุญย่อมนำมาซึ่งความสุข ก่อให้เกิดใจที่ปลอดโปร่งใจสงบและเกิดความพอใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่า บุญ นี้เป็นชื่อแห่งความสุขอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารักน่าพอใจ^{๔๖}

ได้นักวิชาการให้ความหมายแต่ดีค่าของความสุขที่ต่างกัน ทั้งนี้เพราะความสุขของคนๆ หนึ่งอาจจะเป็นความทุกข์ของคนอีกคนหนึ่งก็ได้ ดังนั้นหลักเกณฑ์ที่จะเป็นเครื่องวินิจฉัย ตัดสินการทำความดีหรือบุญนั้น จะต้องไม่เป็นไปด้วยความเดือดร้อนของผู้อื่น แต่ต้องก่อให้เกิดความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ทำบุญ ย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้ ย่อมเพลิดเพลินในโลกหน้าย่อม

^{๔๓} อรรถเดช นนทะโชติ, ฐิติบุญชีวิตรุ่ง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒-๒๔

^{๔๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปทานุกรมไทย บาลี อังกฤษ สันสกฤต (Pali-Thai-English – Sanskrit Dictionary) ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินทิพบุรณฤณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๕๓๔.

^{๔๕} อภิ.โย. ๑/๓๗๖.

^{๔๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๓๖.

เพลิดเพลินในโลกทั้งสอง^{๔๗} และ บุญนำความสุขมาให้เวลาสิ้นชีวิต การละทุกข์ได้ทั้งหมด นำมาซึ่งความสุข การไม่ทำบาปทั้งหลายนำมาซึ่งความสุข^{๔๘} ในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถา อิติวุตตะกะได้แสดงความหมายของบุญไว้ ๕ อย่างโดยพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)^{๔๙}ได้ประมวลอ้างอิงไว้ในพุทธธรรม ความว่า

๑. ผลบุญ หมายถึง ผลของกุศลหรือผลของความดี เช่นในข้อความว่า เพราะการสมาทานกุศลธรรมทั้งหลายเป็นเหตุ บุญย่อมเจริญเพิ่มพูน

๒. ความประพฤติดุจจริตในระดับกามาจรและรูปาวจร เช่นในคำว่า คนตกอยู่ในอวิชชา หากปรุงแต่งสังขารที่เป็นบุญ(บุญญาภิสังขาร)

๓. ภาพที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นสุคตพิเศษ เช่น ในคำว่า วิญญานที่เข้าถึงบุญ

๔. กุศลเจตนา เช่นในคำว่า บุญกิริยาวัตถุ(คือเท่ากับกุศลกรรม)

๕. กุศลในภูมิสาม เช่นในคำว่า ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย

นอกจากนี้ในคัมภีร์อิธานัปทีปิกาย ยังได้แสดงไวพจน์ของคำว่า บุญไว้ ๖ ความหมายได้แก่

๑. กุศล คือสิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ การขจัดความชั่วออกจากใจ

๒. สกฺข คือทำดีทางกาย วาจา ใจ

๓. สุกฺก คือบริสุทธิ์ดีสะอาดผ่องใส

๔. ปุญฺญ คือ ชำระใจสะอาด

๕. สุจฺจิต คือ ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ

๖. ทิฏฐธมฺมิก คือ ทำคุณประโยชน์ให้เกิดทันตาเห็น^{๕๐}

ที่กล่าวมาถึงเรื่องบุญที่เป็นการทำความดีทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงการทำบุญอุทิศผลบุญ(เฉพาะเจาะจง)ไปให้แก่ผู้ตายอีกด้วย ในการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วก็ถือเป็นการกระทำซึ่งบุญอันประเสริฐ ที่ผู้ตายไปจะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลที่อุทิศให้ด้วย

จึงพอสรุปความได้ว่า ความเชื่อเรื่องบุญบาปล้วนเป็นความเชื่อที่เนื่องมาจากคำสอนในทางพุทธศาสนาทั้งหมด โดยเริ่มจากความเชื่อเรื่องบุญที่เป็นคุณศัพท์ ซึ่งหมายถึงผู้มีความดี หรือผู้มีความสุข บุญในความหมายที่หมายถึงการให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา บุญที่เกิดจากการทำเพื่อเป็นพุทธบูชาด้วยการจารหรือจารึกตัวอักษรลงในใบลาน ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธองค์ โดยเชื่อว่าเป็นการทำบุญที่มีอานิสงส์มาก และบุญที่เกิดจากการทำบุญแล้วอุทิศบุญไปให้ผู้ตายจากโลกนี้ไป

การทำบุญ สังคมไทยนิยมการทำบุญบริจาคทานมาก คงได้รับอิทธิพลจาก พุทธศาสนาที่สอนให้คนรู้จักเสียสละให้ทาน สอนให้เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และสังสารวัฏคือการเวียน

^{๔๗} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๓๔.

^{๔๘} ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๖/๓๗.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

^{๕๐} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๑๕-๒๑๘.

ว่าตายเกิด ถ้าได้ทำบุญเป็นคุณงามความดีสะสมไว้แล้ว จะส่งผลดีต่อการไปเกิดในภพหน้าชาติหน้า
ยังเป็นผู้สูงอายุแล้วในแต่ละวันจะคิดแต่ในเรื่องการทำบุญสุนทานเท่านั้น^{๕๑}

บุญ-บาปในตัวคนเรามีธรรมชาติอยู่อย่างหนึ่ง คือ จิตเป็นผู้คิดนึก เช่น คิดจะกิน คิดจะ
นอน คิดจะพูด คิดจะร้องเพลง คิดจะเที่ยว ครั้นคิดจะทำอะไรแล้วก็สั่งให้มือ เท้า ปาก ทำสิ่งนั้น
เมื่อคิดโน้นคิดนี้ต่างๆ นานา จิตก็ไปประสบกับ “สิ่งเร้า” ต่างๆที่ทำให้จิตรักก็มีเกลียดก็มี หลงก็มี
สิ่งเหล่านี้ทางพระท่านเรียกว่า “กิเลส” (คือสิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง)จิตที่ถูกโลภ โกรธ หลง ครอบงำ
เป็นจิตที่สกปรกเสื่อมคุณภาพ ส่วนจิตที่ได้รับการขัดเกลาให้โลภ โกรธ หลงเบาบางลงเป็นจิตที่
สะอาดมีคุณภาพสูงความสะอาดแห่งจิตเรียกว่า บุญความสกปรกแห่งจิตเรียกว่า บาปบุญ-บาป จึง
เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิตนั่นเอง เปรียบกับ “ความสะอาด” และ “ความสกปรก” แห่งเสื้อผ้าผ้าที่สกปรก
เมื่อเราซักฟอกแล้ว เกิดความสะอาดขึ้น “ความสะอาด” ที่เกิดขึ้นนี้ก็อยู่ที่เสื้อผ้านั่นเอง จะยกเอา
ความสะอาดไปเก็บไว้ในตู้ต่างหากหาได้ไม่ บุญก็เหมือนกัน เกิดที่จิต อยู่กับจิตนั่นเอง^{๕๒}

การทำบุญในทางพระพุทธศาสนานั้น มิได้มีเฉพาะการตักบาตร,ถวายสังฆทาน หรือ
ทอดกฐิน,ทอดผ้าป่า เท่านั้นหากมีถึง ๑๐ ประการ เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐บุญกิริยาวัตถุ ๑๐
ประการนี้ นำมาสรุปโดยย่อได้ ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา นั้นเองเรียกกันว่า บุญกิริยาวัตถุ
๓ และจากบุญกิริยาวัตถุ ๓ นี้เอง เป็นเหตุให้พุทธบริษัทนิยมทำบุญตามหลักการที่กล่าวมาและ
ก่อให้เกิดศาสนพิธีขึ้นตามความนิยมในกาลต่อมา เมื่อพุทธบริษัทจะประกอบบุญใดๆไม่ว่างาน
มงคลหรืองานอวมงคล ก็จะต้องอิงหลักการทั้ง ๓ นี้คือจะมีการรับศีล ต่อไปก็มีการภาวนาคือการสวด
มนต์หรือนั่งฟังพระสวดแล้วส่งใจไปตาม จบลงด้วยการบริจาคทานตามสมควร^{๕๓}

บุญเป็นสิ่งที่แบ่งปันให้กันไม่ได้ หรือใครจะขโมยบุญของผู้อื่นก็ไม่ได้ บุญเป็นของ
เฉพาะตัว ใครต้องการบุญ ผู้นั้นก็ต้องทำเอง ดังปรากฏในกลอนลำเลณปัญหารธรรม :

ฉวีวรรณดำเนิน

ละเพิ่นจั่งว่าจั่งซี้ บุญบุญนี้บ่มีใส่ปันแจก บ่แหกออกได้ คือไม้เจ้าผ่ากลาง
คือกับเฮากินข้าวเฮากินเฮากะอ้อม บ่อแม่นไปอ้อมท้อง ของท่านผู้บ่กิน^{๕๔}

บุญกับบาปให้ผลที่แตกต่างกัน บุญให้ผลเป็นความสุข บาปให้ผลเป็นความทุกข์ดังปรากฏ
ใน^{๕๕} กลอนลำบาปบุญ : เคน ดาเหลา

บาปกับบุญมันต้องแยก ต้องแบ่งให้สมตามกาล บาปนั้นเป็นตัวมาร เพิ่มเติมหาชั่ว
คนจึงเป็นไปทั่ว บ้าใบ้สำมะปี บุญนั้นเป็นแนวดี เกื้อหนุนหนุนใส

^{๕๑} คุณ โทษณ์,พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย,(กรุงเทพมหานคร :โอเดียนสโตร์,๒๕๔๕),
หน้า ๒๕.

^{๕๒} เสถียรพงษ์ วรรณปก,จุดประกายชีวิต,พิมพ์ครั้งที่ ๓,(กรุงเทพมหานคร : สยาม,๒๕๔๗),
หน้า ๑๒๗.

^{๕๓} สมทรง ปุณฺณฤทธิ ,วิธีทำบุญ ฉบับสมบูรณ์,(กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ,๒๕๔๖),หน้า ๕๗.

^{๕๔} พระมหาประหยัด ปญฺญาโวโร(สุนนท์)จริยธรรมที่ปรากฏลำกลอน,หน้า ๑๖๖.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน,หน้า ๑๖๙.

คนเขาจึงได้ใหญ่ เป็นท้าวเป็นนาย
พวกเขาอย่าทำบาป กันเด้อหมู่ทั้งหลาย

บาปนั้นเป็นหนทาง แปนงามสะอาด

สรุปความเชื่อเรื่องบาปบุญ ได้ความว่าการที่คนเราผู้เป็นพุทธศาสนิกชนกระทำความดีต่างๆ ที่เรียกว่า “บุญ” ส่วนมากมักนึกถึงผลที่จะเกิดและติดตามตัวไปในอนาคตและ คงเป็นไปตามหลักปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด

กรรมหมายถึงการกระทำที่เป็นได้ทั้งบุญและบาป ที่บุคคลกระทำจะส่งผลไปตลอดชั่วชีวิตของทุกคน ความเชื่อเรื่องการทำบุญและสั่งสมบุญ จึงเป็นเรื่องที่แพร่หลายอย่างกว้างขวาง ส่วนการสร้างสมบุญในความเชื่อบุญเดือนเก้า(บุญข้าวประดับดิน)ของชาวอีสานโดยทั่วไปมักจะคิดว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตของตน ไม่ว่าจะเป็นความมีหน้าตาดี ความรวย ความสุขหรือเรื่องใดๆก็ตาม ล้วนเป็นผลมาจากการสร้างบุญไว้ให้มาก และเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ตายไป หรือสร้างสมบุญเพื่อตนเองและคนใกล้ เพื่อจะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลที่ตนได้อุทิศให้ จะได้ไปสู่สวรรค์ตามที่ตนต้องการส่วนในแง่ของผลบุญที่ตนได้อุทิศให้ นั้น ถ้าพิจารณาจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้ว คนแต่ละคนก็เป็นผลมาจากการสั่งสมผลบุญที่กระทำเอาไว้ทั้งนั้น ความเชื่อเช่นนี้จึงเป็นเหตุให้ชาวอีสานพยายามที่จะทำบุญในปัจจุบันไว้ให้มากๆ ด้วยมีความหวังว่าจะไปเกิดในชาติหน้าและไปเกิดที่สถานที่ดีกว่าเดิมเป็นคนมีหน้าตาดีหรือร่ำรวยและมีความสุขตลอดไป

๓.๓.๒ ความเชื่อทางด้านพุทธศาสนา

ความเชื่อทางด้านพุทธศาสนา สมเด็จพระญาณสังวร(สุวฑฺฒโน) ได้อธิบายความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาไว้ว่า เครื่องชักนำอันแรกให้เกิดไตรสรณคมน์หรือเป็นพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจ ๒ อย่างได้แก่ ศรัทธากับปสาทะ ศรัทธาแปลว่า ความเชื่อ ปสาทะแปลว่าความเลื่อมใส ศรัทธาที่ไม่ถูกต้องอาจเป็นอันตรายแก่การนับถือพระพุทธศาสนา เมื่อศรัทธาไม่ถูกต้อง ปสาทะก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน ความศรัทธาหรือความเชื่ออย่างถูกต้องทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑. เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง เมื่อเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ไม่สงสัยลังเลใจในพระธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง สั่งสอนเป็นพระพุทธศาสนา ไม่สงสัยลังเลใจในพระสงฆ์ โดยตรงกันข้าม ยิ่งเกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ความเชื่อความเลื่อมใสนี้เกิดเพราะตั้งใจสดับฟังพระธรรม หรือศึกษาในพระพุทธศาสนาให้รู้ซาบซึ้ง โดยเฉพาะรู้จักบาปบุญหรือกรรมดี กรรมชั่ว ความเชื่อข้อนี้เรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา แปลว่า ความเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒. เชื่อว่าบุญบาปมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในเรื่องบุญและบาปหรือกรรมดีกรรมชั่ว สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบุญเป็นกรรมดี ก็เชื่อว่าเป็นบุญเป็นกรรมดีจริง เช่นความมีใจเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นต้น สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบาป เป็นกรรมชั่วที่เชื่อว่าเป็นบาปเป็นกรรมชั่วจริง เช่นความมีใจละโมภโหดร้าย หลงใหล ประพฤติชั่วร้าย

มีห้าสัตว์ หลักทรัพย์เป็นต้น ความเชื่อข้อนี้เรียกว่า กัมมสัทธา เชื่อกรรม กรรมแปลว่าการงานที่บุคคลทำด้วยเจตนา เชื่อกรรมก็คือเชื่อว่าบุญบาป หรือกรรมดีกรรมชั่วมีจริง

๓. เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจว่าบุญบาปที่ทำจะไม่มีผลสนองตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้ว่า กรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่วไม่สับสนกับเหมือนอย่างหว่านพืชเช่นใดที่ได้รับผลเช่นนั้น ความเชื่อข้อที่เรียกว่าวิบากศรัทธา เชื่อผลของกรรมคือเชื่อว่าบุญบาปที่ทำให้ผลจริงตามประเภท บุญก็ให้ผลดี บาปก็ให้ผลไม่ดี

๔. เชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำ ก็เป็นของตนจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจว่าตนจะต้องรับผลของบุญบาปที่ตนเองทำไว้หรือไม่ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทุกๆ คนนึกคิดอยู่เสมอว่าเรามีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลของกรรมเราทำดีจักได้ดี เราทำชั่วก็จักได้ชั่ว ความเชื่อ ข้อนี้เรียกว่า กัมมสกตาศรัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมที่ตนทำไว้เป็นของของตน เหมือนบริโภคอาหารเองก็อิ่มเอง เรียนเองก็รู้เอง^{๕๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธไว้

๕ ประการคือศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ในส่วนของศรัทธาแปลกันง่ายๆ ว่า ความเชื่อ ถ้าขยายความออกไปก็คือ มีความเชื่อความเลื่อมใส ในคุณพระรัตนตรัย หลักความเจริญข้อนี้ทำให้เราเอามาใช้ตรวจสอบตัวเอง เช่นถามตัวเองว่าเดี๋ยวนี้เรามีศรัทธาแค่ไหน ศรัทธาของเราเจริญเพิ่มพูนขึ้นหรือไม่ คือเชื่อในคุณพระรัตนตรัย เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่าไร ถ้าหากเรามีความมั่นใจว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง เราก็จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระองค์ไปด้วย เมื่อเชื่อฟังเราก็จะปฏิบัติได้อย่างมั่นใจ พระองค์สอนว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เราก็จะทำความดีละเว้นความชั่ว เพราะฉะนั้นหลักที่จะทำให้เจริญก้าวหน้าอย่างแรกก็จะต้องมีความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระคุณของพระพุทธเจ้าในพระปัญญาตรัสรู้ของพระองค์ ต่อไปก็เชื่อในพระธรรมคำสอนและมั่นในพระสงฆ์ที่เอาธรรมมาสั่งสอน ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้ ประกาศไว้คำอธิบายนี้สอดคล้องกับข้อสรุปของสมเด็จพระญาณสังวร(สุวฑฺฒโน)ที่ว่า ความศรัทธาหรือความเชื่อ ๔ ประการได้แก่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง เชื่อว่าบุญบาปมีจริงเชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง และเชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำเป็นของตนจริง ความสำคัญอยู่ที่ข้อแรกคือ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง เพราะตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนาจนเกิดความรู้สึกว่าพระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้เป็นความจริงทุกอย่าง ความเชื่อและความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยก็จะเกิดตั้งมั่นขึ้นทุกที ที่ทำให้เชื่อมั่นว่าบุญบาปที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้มีจริง ผลของบุญบาปตามที่ตรัสสั่งสอนไว้มีจริง บุญบาปที่ผู้ใดทำไว้ก็เป็นของผู้นั้นจริงตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า รวมความว่าทำให้เชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา^{๕๗}

ความเชื่อทางด้านศาสนาพุทธ ระบบความเชื่อและศาสนามีที่มาจากความกลัวของมนุษย์ กลัวในปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ยังไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักเหตุผล ระบบศาสนาจึงเป็น

^{๕๖} สมเด็จพระญาณสังวร(สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย ๒๕๓๖), หน้า ๓๒.

สิ่งยึดเหนี่ยวที่ใช้สื่อระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มนุษย์อธิบายไม่ได้ ระบบความเชื่อจึงเป็นเหมือนมาตรฐานที่ใช้เพื่อเข้าใจตนเอง ผู้อื่นและสังคม^{๕๘}

เมื่อศาสนาพุทธเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุผลที่ว่า ทุกคนเกิดมาเท่าคัดเทียมกัน มีสิทธิเสมอภาคกัน แต่ที่แตกต่างกันทั้งรูปร่าง ฐานะ ชาติตระกูลตามกำเนิด เป็นเพราะกรรมที่ทำมา แต่ก็สามารถทำดีและได้รับผลของกรรมดีได้ ด้วยการกระทำของตนเอง มิใช่เพราะพระเจ้า ศาสนาพุทธเชื่อว่ากรรมเป็นตัวกำหนดสร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลาย กรรมเป็นที่มาของทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อกระทำความดี ผลของกรรมก็จะเกิดจากการกระทำนั้นตามมาไม่ว่าจะกรรมดีหรือกรรมชั่ว กรรมที่กระทำไว้จะยังผลให้มีการเวียนว่ายตายเกิด เป็นสังสารวัฏ เกี่ยวกับความเชื่อตามหลักของศาสนาพุทธ ได้ยึดหลักความเชื่อเรื่องศรัทธา ๔ เป็นบรรทัดฐานในการศึกษา

แสง จันทรงาม กล่าวว่าชาวพุทธควรมีศรัทธา หรือความเชื่อในสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง ประกอบด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณจริง ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้สำคัญและจำเป็นมาก เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงก็เท่ากับไม่เชื่อพระพุทธศาสนาทั้งหมด

๒. เชื่อกรรม กรรมแปลว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจ อันมีกิเลสเป็นแรงผลักดัน ซึ่งแยกออกเป็น กายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ คนทุกคนต้องย่อมทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นปกติ กรรมแบ่งเป็น ๓ ตามคุณภาพคือ กุศลกรรม เป็นกรรมดี เกิดจากการกระตุ้นใจฝ่ายดี มีเจตนาดี กระทำไปแล้วอำนวยการประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น อกุศลกรรมเป็นกรรมชั่ว ซึ่งเกิดจากแรงกระตุ้นใจฝ่ายชั่ว มีเจตนาชั่วกระทำไปด้วยความเคยชินโดยไม่มีเจตนา ไม่มีแรงกระตุ้นภายในที่เด่นชัด เช่นการยืม เงิน นุ่ง นอน กิน ดื่ม ในชีวิตประจำวัน

๓. เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่ากรรมที่บุคคลทำลงไปแล้วไม่ว่าดีหรือชั่ว ย่อมก่อให้เกิดผลตามสมควรแก่เหตุเสมอ

๔. เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่าผลที่เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ ทุกอย่างเป็นผลแห่งการกระทำของเราเอง บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในชาตินี้ แต่บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในอดีตชาติ การเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน จะช่วยให้คนรู้จักความรับผิดชอบในตนเอง ไม่โยนความรับผิดชอบไปให้อ่านาภายนอกต่างๆ เช่น ภูตผี เทวดา ฟ้าดิน หรือโชคชะตาในผลที่กระทำดังนี้

๑. เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หลักที่สืบเนื่องมาจากกรรมนั่นเอง แต่อย่าให้เห็นชัดลงไปอีกว่ากรรมดีก่อให้เกิดผลดี กรรมชั่วก็ให้เกิดผลชั่ว

๒. เชื่อว่าบุคคลผู้มีบุญคุณ เช่น บิดามารดามีอยู่จริง บิดามารดาเป็นผู้มีบุญคุณต่อบุตร เพราะเป็นผู้ให้ชีวิตร่างกายแก่บุตร เลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโต อบรมสั่งสอนให้บุตรเป็นคนดี ให้ความรักอันบริสุทธิ์แก่บุตร ฉะนั้นมารดาบิดาจึงมีบุญคุณอย่างสูงแก่บุตร บุตรควรจะสำนึกในบุญคุณ แล้วหาทางตอบแทนในบุญคุณ

^{๕๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท, เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๔, เรื่องอนัตตลักขณสูตร, หน้า ๔๐๔.

๓. เชื่อว่าสมณพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนหมู่สัตว์ให้รู้ตามด้วย

๔. เชื่อว่าโลกหน้ามีอยู่จริง ชาวพุทธควรเชื่อว่าภพภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ไม่มีเฉพาะมนุษย์โลกนี้เท่านั้น ยังมีโลกอื่นอีกมากมายที่สัตว์ได้อยู่อาศัย โลกเหล่านั้นไม่จำเป็นจะต้องมีลักษณะเหมือนโลกมนุษย์ทุกอย่าง

๕. เชื่อว่าสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น(โอปปาติกะ)มีอยู่จริง หมายถึงสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นมาเป็นรูปร่างตัวตนทันที โดยไม่ต้องอยู่ในครรภ์มารดา ก่อน สัตว์ประเภทนี้ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดาและรูปพรหม^{๕๙}

ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ ได้สรุปว่าความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนา สำหรับพุทธมามกะที่ดีมี ๓ ชั้นต่อเนื่องกัน คือ

๑. ไตรสรณาคม

๒. กฎแห่งกรรม อเนกชาติ นรก สวรรค์

๓. นิพพาน โดยความเชื่อในไตรสรณาคม คือ การเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริงท่านทรงเป็นผู้รู้และผู้ปฏิบัติชอบ พระธรรมคือความจริงที่ท่านค้นพบและทรงนำมาสั่งสอน ผู้อื่นเราควรเรียนรู้และปฏิบัติตาม พระสงฆ์คือผู้ศึกษาและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและเป็นผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแพร่แก่ประชาชนตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อ กฎแห่งกรรม เป็นความเชื่อเรื่องผลแห่งการกระทำคือการกระทำดีควรเชื่อว่า ย่อมได้ผลดี ส่วนการกระทำชั่วย่อมได้ชั่ว และยังเชื่อต่อไปว่าผลของกรรมที่บุคคลกำลังได้รับอยู่ในขณะหนึ่งๆนั้น ย่อมมีทั้งผลของกรรมเก่าในอดีตอันนานไกล และผลของกรรมหรือการกระทำในปัจจุบันหรือในอดีตที่เพิ่มผ่านไปใหม่ๆ สืบจากความเชื่อในเรื่องของสาเหตุและผลที่เกี่ยวข้องกับการทำความดี และความชั่วว่าจะส่งผลต่อบุคคลในกาลต่อมา ซึ่งอาจจะเป็นผลที่เกิดในชาติปัจจุบัน คือชาติเดียวกับที่บุคคลนั้นได้กระทำความชั่วหรืออาจจะเป็นผลในชาติหลังๆก็ได้ จึงเป็นเหตุผลสมควรที่พุทธมามกะจะต้องมีความเชื่อเรื่องอเนกชาติของมนุษย์ว่าเราแต่ละคนมีประวัติการเกิดในชาติต่างๆมากมายย้อนไปในอดีตอันนานไกล นอกจากมีคนส่วนใหญ่ในโลกจะต้องเกิดอีกหลายชาติในอนาคตเรื่องของการรับผลดีผลเสียของการกระทำของตนนั้นทำให้ต้องมีความเชื่อว่ามีนรก และสวรรค์มีจริง ส่วนความเชื่อขั้นสูงสุดของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเพราะในศาสนาอื่น ๆ ไม่มีความเชื่อนี้ คือความเชื่อเรื่องนิพพาน ซึ่งความหมายตามตัวอักษรแปลว่า ออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพ ไม่มีกิเลส (รัก โลภ โกรธ หลง)และดับทุกข์ทั้งปวง ซึ่งสมควรเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และควรเชื่อว่าบุคคลเมื่อปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ แล้วอาจบรรลุได้ในชาตินี้โดยไม่จำกัดเพศ ชาติตระกูล หรือฐานะ^{๖๐}

เสนาะ ผดุงนิตร์ ได้สรุปลักษณะสำคัญของ พระพุทธศาสนาไว้ ๑๔ ประการดังนี้

^{๕๙} แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด, ๒๕๔๔),

หน้า ๓๑-๓๒.

^{๖๐} ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ คณะ, ความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต, **รายงานการวิจัยคณะพัฒนาสังคมสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ๒๕๔๐**, หน้า ๓๓.

๑. ฐานะขององค์พระศาสดา ผู้ซึ่งทรงค้นพบความจริง และนำมาสั่งสอนโดยถือว่าความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์
๒. หลักความจริงที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบเป็นหลักการแห่งเหตุผล
๓. คำสอนคือธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ ต้องเป็นเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ด้วยวิธีการ และสติปัญญาของมนุษย์
๔. แม้จะมีเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์อยู่ในคำสอน แต่เมื่อตัดออกไปก็ไม่มีผลกระทบ ต่อพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนามีหลักการอยู่บนเหตุผล ความดีที่เห็นได้จริง
๕. พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งประชาธิปไตยที่สำคัญของโลก จึงยังคงมีหลักและวิธีการที่ยั่งยืนสมอยู่เสมอ
๖. พระพุทธศาสนายกย่องสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ ไม่นิยมระบบชนชั้นและยังสอนให้มนุษย์ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาภายในจิตใจของตน คือ ความโลภ โกรธ หลง อันเป็นบ่อเกิดแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย
๗. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ไม่ส่งเสริมระบบชนชั้น มีหลักการที่เด่นชัดว่า คนจะดีเลวมิใช่เกิดในตระกูลสูงหรือต่ำ ร่ำรวยหรือยากจน แต่ขึ้นอยู่กับว่ามีศีลธรรมเป็นข้อปฏิบัติ สร้างแต่กุศลกรรม คนจะดีเลวขึ้นอยู่กับกรรมคือการกระทำของตน
๘. พระพุทธศาสนาสอนให้คนมีจิตเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ ที่สำคัญที่สุดก็คือสอนให้ชำระจิตให้บริสุทธิ์
๙. พระพุทธศาสนาสอนให้แก้ความชั่วด้วยความดี สอนให้แก้ที่ตัวเราก่อนแล้วจึงสอนคนอื่น
๑๐. พระพุทธศาสนา สอนให้สู้หน้ากับความจริง สอนให้คนรู้จักหาประโยชน์จากความจริงไม่ให้ยึดติดในโชติกลาง ความศักดิ์สิทธิ์
๑๑. พระพุทธศาสนา สอนหลักธรรมาธิปไตย ความเป็นธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่แม้แต่การที่ทรงประกาศให้ธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ก็นับว่าเป็นการสอนแบบธรรมาธิปไตยทั้งนั้น
๑๒. พระพุทธศาสนา สอนให้รู้จักพึ่งตนเองด้วยการประพฤติปฏิบัติแต่คุณธรรมที่เรียกว่าธรรมที่ทำให้คนเป็นที่พึ่งของตนได้ หลักแห่งการพึ่งตนเองนี้ก่อให้เกิดกฎแห่งกรรมมีความเชื่อว่า ความดีชั่วอยู่ที่ตนจะเป็นผู้ลิขิต
๑๓. พระพุทธศาสนา มีเหตุผลที่เหนือกว่าตรรกวิทยา โดยที่พระพุทธศาสนา มีเหตุผลและหลักการที่แน่ชัดกว่า แน่นอนกว่า
๑๔. พระพุทธศาสนา มีหลักการสอนและกฎเกณฑ์รวมทั้งคำสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์เพราะเมื่อเกิดปัญหา คือความทุกข์ พระพุทธองค์ทรงสอนให้สาวกไปหาเหตุว่าเพราะเหตุอะไรเมื่อทราบเหตุก็ย่อมทราบทางแก้ การปฏิบัติตามคำสอน จึงเท่ากับเป็นการแสวงหาเหตุเกิด และหาทางดับเหตุ ของปัญหานั้น^{๖๑}

^{๖๑} เสนาะ ผดุงฉัตร, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๖),

ศาสนาต่าง ๆ ในโลกนี้ซึ่งมีมากมายทั้งประเภทเทวนิยมนับถือพระเจ้า และประเภทเทวนิยมไม่นับถือพระเจ้าปฏิเสธพระเจ้า ต่างก็มีสาเหตุที่ทำให้เกิดแตกต่างกันไป เช่น ถ้าเป็นประเภทเทวนิยมก็มักจะมีสาเหตุมาจากความเชื่อ ความกลัวต่อพระเจ้า ต่อธรรมชาติความปราศจากความรู้ ความต้องการผลสนองตอบแทน ส่วนประเภทเทวนิยมก็มักจะมีสาเหตุมาจากการคิดหาเหตุผลหรือการกระทำของตนเอง ตัวอย่างเช่น พุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหนึ่งในประเภทเทวนิยมมีสาเหตุที่ทำให้เกิด ความกลัว การคิดหาเหตุผล และความกรุณา

ความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาหนึ่งก็คือ ลักษณะคำสอนที่เด่นของพุทธศาสนา พุทธศาสนามีลักษณะคำสอนเด่นหรือพิเศษแตกต่างจากศาสนาอื่นหลายประการ เช่น

๑. มีลักษณะคำสอนเป็นมนุษยนิยม (Humanism) พุทธศาสนา ปฏิเสธอำนาจลึกลับและศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือการรอมลลตบันดาลของเทพเทวาและของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ แต่สอนเน้นที่ตัวมนุษย์เอง ที่จะต้องพัฒนา ที่จำต้องรับผิดชอบต่อตัวเองโดยพฤติกรรมคือการกระทำ การกระทำหรือกรรมของตนเองจะเป็นผู้ลบล้างผลต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตของตนเอง หลักมนุษยธรรม หลักมนุษยธรรม เป็นเครื่องส่งเสริมความเป็นมนุษย์ พุทธศาสนาเป็นศาสนาของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ และสอนโดยมนุษย์ ยกย่องมนุษย์ว่าเป็นมนุษย์ ให้เลิกถือชั้นวรรณะ แต่ให้ถือการกระทำของตนเองเป็นสำคัญ

๒. มีลักษณะคำสอนเป็นสัจนิยม (Rationalism) คำสั่งสอนของพุทธศาสนาล้วนเป็นสัจธรรม เป็นความจริงแท้ เช่น คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ อริยสัจ ปฏิจจนุปบาท พุทธศาสนามองโลกในแง่ของความจริง บางแห่งพูดถึงเรื่องทุกข์ ก็มีใช้ว่ามองโลกในแง่ร้ายเป็นทุกข์ หรือบางครั้งอาจจะกล่าวถึงสุขบ้าง ก็มีใช้ว่ามองโลกในแง่ดีเป็นสุขนิยม

๓. มีลักษณะคำสอนเป็นเหตุผลนิยม (Rationalism) พุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่ออะไรง่าย ๆ อย่างมง่ายไร้เหตุผล พุทธศาสนาเป็นศาสนาวิทยาศาสตร์สมบูรณ์พร้อมด้วยเหตุผล จึงยอมไม่ได้ที่จะให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนหูเบา หรือเชื่อแบบมืดบอด (Blind Faith) ขาดเหตุผลขาดปัญญา ไตร่ตรอง ต้องใช้เหตุผลใช้ปัญญาใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อนจะปลงใจเชื่อดังข้อความปรากฏในมหาปริณิพานสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเตือนพระสาวกไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องราวจากใครก็อย่าฟังเชื่ออย่างง่าย ๆ

๔. มีลักษณะคำสอนเป็นสันตินิยม (Pacifism) พุทธศาสนาสอนไว้ว่า “นักถิ สันติ ปะรัง สุขัง (ขุ.ธ) สุขอื่นเสมอด้วยความสงบไม่มี” ความสงบสันติสุขจะเกิดขึ้นได้ในโลกก็จะต้องไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน โดยพุทธศาสนาสอนให้มีความเมตตากรุณาต่อกันและกันชนิดที่เป็นสากล การแบ่งพรรคแบ่งพวกแบ่งเหล่าแบ่งชาติแบ่งศาสนา และในแง่สัตว์โลกด้วยกันซึ่งร่วมกฎธรรมชาติเดียวกันคือ ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนกัน จึงถือว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ด้วยกันก็ให้แผ่แผ่ความเมตตากรุณานั้นแก่สัตว์ทุกประเภท ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น เมื่อมีความเมตตากรุณาต่อกันเช่นนี้ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลก็จะเกิดขึ้นแก่กันและกัน สันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่โลก เพราะพุทธศาสนาเป็นสันตินิยมเช่นนี้

๕. มีลักษณะคำสอนเป็นปฏิบัตินิยม (pragmatism) หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธธรรม นั้น จะสำเร็จประโยชน์สุขแก่สังคมและตนเองได้ ไม่ใช่สักว่าเรียนรู้ หรือรู้เฉยๆ เท่านั้น จำเป็นต้องแสดงออกทางพฤติกรรมคือการนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ได้รับผลดี

๖. มีลักษณะคำสอนเป็นธรรมาธิปไตย (Supremacy) พุทธศาสนาสอนเน้นให้ถือธรรมเป็นใหญ่เป็นสำคัญ ให้ถือการกระทำด้วยปรารถนาความถูกต้องตามเหตุผลตามความเป็นจริงตามสมควร เป็นที่ตั้งเป็นประมาณ เป็นการแสดงออกหรือการกระทำไปเพราะเห็นแก่ความถูกต้องชอบธรรมอย่างที่ว่า “ทำดีเพราะเห็นแก่ความดีหรือทำดีเพื่อความดี” ไม่หวังผลตอบแทนหรือการโฆษณา ล้วนแต่เป็นตัวอย่างของลักษณะคำสอนเป็นธรรมาธิปไตย^{๖๒}

ความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนา เชื่อในกฎแห่งกรรม กรรมหมายถึงการงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจดำเนินการกระทำที่ไม่มีเจตนาก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม^{๖๓}

ในเรื่องกรรมนี้พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญของเจตนาเป็นสำคัญ มีพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมํ วทามิ, เจตยิตฺวา กัมมํ กโรติ กาเยน วาจาเยน มนสา” แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย วา ใจ^{๖๔}

๓.๓.๓ ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเรื่องผีอยู่คู่กับสังคมไทยมานาน และจะอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป ต่างแต่บทบาทอาจลดลงบ้าง เพราะมีความเชื่ออื่นๆเข้ามาทำหน้าที่แทน เช่น ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์เป็นต้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามไม่ว่าบ้านเมืองจะเจริญเติบโตไปถึงไหน วิวัฒนาการหรือวิบัติอย่างไร ความเชื่อเรื่องผีจะไม่สูญไปจากสังคมไทย ความเชื่อเรื่องผีจะไม่สูญไปจากสังคมคน^{๖๕}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๖ ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะปรากฏได้เหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้ มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ตายาย ผีเรือน ผีहां เรียกคนที่ตายไปแล้วว่าผี^{๖๖}

ผีกระสือ เป็นผีชนิดหนึ่งที่ถือว่าเข้าสิงในตัวผู้หญิงชอบกินของโสโครก, ผีกระหังผีชนิดหนึ่งที่ถือว่าเข้าสิงในตัวผู้ชาย เชื่อกันว่าเดิมเป็นผู้ชายที่เรียนวิชาเวทย์มนต์อาคมแก่กล้าขลัง ก็มีปีกมีหางจะไปไหนก็ใช้กระดิ่งต่างปีก สากดำข้าวต่างขา สากกระเปือต่างหาง ชอบกินของโสโครก ผีตายทั้ง

^{๖๒} คุณ โทชน์ , *พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย*, หน้า ๖-๘.

^{๖๓} พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๕๗.

^{๖๔} อดงก.(บาลี) ๒๒/๖๓/๓๙๕.

^{๖๕} มาลา คำจันทร์, *ผีในล้านนา*, (กรุงเทพมหานคร : บุ๊คเวิร์ม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐

^{๖๖} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๗๓๕

กลมหญิงที่ตายในขณะที่ลูกยังอยู่ในท้อง, ฝิตายโหง คนที่ตายผิดธรรมดาโดยอาการร้ายเช่นถูกฆ่าตาย ตกน้ำตาย,^{๖๗}

ผี คืออะไร สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือได้ให้ความหมายไว้ว่า ผี หมายถึงสภาพหลังความตายซึ่งโดยรวมแล้วดำรงสภาพเป็นวิญญาณที่ไม่มีตัวตน แต่อาจแสดงฤทธิ์ให้เห็นเป็นคนหรือสัตว์ต่างๆ ได้ตามต้องการ มีฤทธิ์อำนาจมากกว่าคน ไม่ให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้ใด แต่จะให้คุณเมื่อได้รับการขอร้องให้ช่วยเหลือและผีจะให้โทษเมื่อถูกทำให้โกรธ^{๖๘}

ฝิตายโหง^{๖๙} เป็นผีดุร้าย เป็นผีที่คนกลัวกันมาก เป็นผีที่ตายบูปบิบ ตายโดยไม่ทันรู้ตัว ตายไปแล้วแต่วิญญาณไม่ยอมรับว่าตายก็เลยปรากฏเป็นรูปร่าง เป็นตัวตนตามหาร่างกาย อาจไม่ได้ตั้งใจจะหลอกหลอนทำร้ายใคร แต่การปรากฏตนของฝิตายโหงก็มักจะเล่นเอาคนขวัญหนีดีฝ่อไปตามๆกัน ฝิตายโหงมักจะกลายเป็นผีเฮี้ยนผีฮ้ายได้ง่ายหากเราจัดการงานศพไม่ถูกต้อง ดีไม่ดีกลายเป็นผีร่อนเร่แหวก

ฝิตายพราย^{๗๐} เป็นผีผู้หญิง ตายเมื่อคลอดลูก หากตายทั้งแม่ทั้งลูกจะเรียกว่าฝิตายกรรม คือตายทั้งหมด พรายเป็นผีแฝงแรงเร้นชนิดหนึ่ง

ผีเสื้อ ผีโพง^{๗๑} เป็นเรื่องสนุกสนาน แต่ออกจะยุ่งๆและสับสนอยู่บ้างระหว่างผีสองพวกนี้ ผีโพงคือผีชนิดหนึ่งที่สิงอยู่กับคนเพศหญิง กล่าวกันว่า การเป็นผีโพงนั้นมีสาเหตุหลายประการ เช่น สืบมาจากตระกูล เป็นมาจากเสาเรือนรับของจากผีโพงมาแล้วและกลายเป็นผีโพงในภายหลัง เป็นเพราะวิบากกรรมของตนเอง เป็นต้น

ผีโพง ชอบกินของขาว เช่นขาวเลือดขาวปลา แต่ที่ชอบมากที่สุดคือขาวจากเขียด จะสังเกตได้ว่าใครเป็นผีโพง ในตอนกลางวันให้ดูที่จมูก ซึ่งจมูกของคนที่เป็นผีโพงถ้าดูใกล้ๆจะเป็นสีแดง ถ้าดูใกล้จะมีเส้นเลือดสีแดงใสผ่านไปมาจนมองเห็นได้ชัดเจน

ผีโพงจะเที่ยวออกหากินในเวลากลางคืน โดยมากจะเป็นคืนข้างแรม ที่เรียกกันว่าเดือนมืด เวลาที่ออกหากินก็คือหลังเที่ยงคืนไปแล้วเมื่อแน่ใจว่าทุกคนทุกบ้านเข้านอนกันหมดเสียก่อนโดยเว้นระยะ ๗ วันหรือ ๑๕ วัน หญิงที่เป็นผีโพงนั้นเมื่อถึงเวลาแล้วก็จะทนอยู่ไม่ได้ต้องออกไปหากิน แม่สาวผีโพงที่นั่นๆคุยกับคนรักอยู่เมื่อถึงเวลาและเห็นคนรักเผลอก็จะเอาคนโทหรือหมอน มาตั่งแล้วเอาผ้าคลุมกำบังให้เห็นเป็นตนเองแล้วจะออกไปหากิน ผีโพงที่นอนอยู่กับสามีก็จะเอาเสื้อเอาหมอนมาพรางแทนตนแล้วออกไปหากินเสมอ

ผีปู้ย่า^{๗๒} คือ ผีของบรรพบุรุษของเราเอง เป็นผีฝ่ายดี เชื่อกันว่าผีปู้ย่าจะคอยปกปักรักษาเราอยู่ตลอด แต่ก็มีข้อแม้ว่าเราต้องเป็นคนดีไม่ทำอะไรนอก luân ก่อ นทาง ไม่ไปสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น หากเราเป็นคนนอกกรอบ คือไม่ประพฤติปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมและประเพณีที่คนส่วนมากเขายึดถือว่าดี ผีปู้ย่าจะเพิกเฉยเรา ไม่คุ้มครองดูแลเรา หนักยิ่งไปกว่านั้น

^{๖๗} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๗๓๕.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

^{๗๑} อ้างแล้ว, หน้า ๘๓.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

ท่านจะลงโทษเราผู้ปู้ยามักจะนับสายตามบรรพบุรุษทางแม่ ไม่นับทางพ่อทั้งนี้เป็นเพราะแต่ก่อนแต่เดิม แต่งงานแบบเขยเข้าบ้าน คือผู้ชายไปอยู่บ้านผู้หญิง เรียกกันว่าไปเอาผีข้างหน้าหมายความว่าผู้ชายออกจากครอบครัวเดิมเข้าไปสู่ครอบครัวใหม่ ผีเดิมของผู้ชายละทิ้งไว้ในครอบครัวเดิม ไปเข้าสู่อำนาจของผีใหม่ คือผีฝ่ายภรรยาหากเป็นเรื่องหนักหนาสาหัส เรื่องรุนแรง เช่นป่วยหนัก ถูกเคราะห์มีเภทภัยลามมาถึงตัว เราจำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจผีปู้ยาของเราเป็นการเฉพาะ ก็กลับไปประกอบพิธีกรรมเองที่เรือนพ่อแม่ แต่ส่วนมากเราไม่ต้องเดินทางไปเองหรอก พ่อแม่เรารู้ว่าเรื่องราวมันรุนแรงเกินผีปู้ยาฝ่ายเมียเราจะดูแลแก้ไขได้ พ่อแม่ก็จะมารับเอาไปประกอบพิธีกรรมเอง

ผีเรือน^{๗๓} หรือผีหอผีเรือนและกลุ่มผีเรือนมักประกอบไปด้วยผีปู้ยา ผีหม้อข้าวเตาไฟรวมไปถึงผีหวักระได เป็นต้น

ผีหวักระได ดูแลรักษาบริเวณบันได ส่วนตรงนี้ของบ้านเรือนมักเป็นที่หมิ่นเหม่ อาจเกิดอุบัติเหตุตกกระไดขาหักได้ง่าย อีกอย่างหนึ่งก็คือหากมีโจรร้ายชายลักจู้จอม ส่วนที่คนร้ายจะสัมผัสเรือนเป็นอันดับแรกก็คือบันได เขาสร้างผีหวักระไดขึ้นมาก็คงเพื่อขอความคุ้มครองป้องกันเกี่ยวกับโจรร้ายชายลักอย่างที่ว่านี้ด้วย คือขอให้คนบนเรือนอย่าตกกระไดขอให้คนร้ายหมายร้ายพ่ายแพ้ต่ออำนาจของผีหวักระได ให้มันตกไปแข่งหักขาหัก อย่าให้มันทันได้เข้าเรือน

ผีเรือนคือผีที่เกิดจากดวงวิญญาณของพ่อแม่ผู้เป็นหัวหน้า ครอบครัวที่ล่วงลับไปแล้ว โบราณท่านว่าเรือนมีผี กฎมีพระซึ่งหมายความว่าผีเรือนเป็นสิ่งสถิตประจำอยู่ทุกครัวเรือน

ผีหม้อหนึ่ง จัดเป็นผีฝ่ายดี บางท้องถิ่นก็เรียกว่า ผีหม้อหนึ่งบางถิ่น เรียกว่าปู้ยาหม้อหนึ่ง เชื่อกันว่าผีหม้อหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของผีปู้ยา แต่ผีปู้ยาไม่มาอยู่ประจำที่หม้อหนึ่งแต่จะมาลงสิงหม้อหนึ่งให้ข้าวเป็นครั้งคราวเมื่อลูกหลานเชิญลง แต่บ้างก็ว่าเป็นผีต่างหาก อยู่ประจำที่หม้อหนึ่งให้ข้าวเป็นผีตนหนึ่งในกลุ่มผีเรือน อันได้แก่ผีปู้ยาผีเตาไฟ และผีหวักระได

ผีเจ้านาย^{๗๔} คือผีที่มาประทับทรงเพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่างๆของชาวบ้านชาวเมือง แต่มิใช่ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมืองหรือผีปู้ยา พื้นฐานของผีเจ้านายมีอยู่ว่า ในชาติก่อนนั้นจะต้องเป็นวีระบุรุษหรือนักรบซึ่งมีกรรมบางอย่างทำให้ไม่อาจไปเกิดหรือเสวยภพภูมิอื่นได้ เมื่อมีผู้สร้างศาลให้ก็มาสถิตอยู่ที่ศาลนั้นและจะช่วยเหลือชาวบ้านโดยการเข้าสิงม้าขี่หรือคนทรง แล้วทำกิจกรรมต่างๆ

ผีเจ้าที่^{๗๕} จัดเป็นผีฝ่ายดี มักเรียกกันแต่ว่าเจ้าที่ บางทีก็เรียกเป็นคำซ้อนว่า เจ้าที่เจ้าแผ่นดิน หมายถึงผีที่สถิตอยู่ ณ บริเวณนั้นๆเช่นบริเวณบ้าน บริเวณป่าเขา เป็นต้น

ผีขุนน้ำ ไม่ปรากฏรูปร่างตัวตนว่าเป็นอย่างไร เป็นกลุ่มผีที่เฝ้ารักษาต้นน้ำลำธาร ไม่ใช่ผีโดดเดี่ยวเดียวดายแต่หมายเอาผีหลายตนที่อาจสิงสู่อยู่แถวต้นน้ำนั้นๆ แต่เดิมอาจเป็น ผีโป่งผีป่าหรือผีดุร้ายนานามาก่อนก็ได้ ต่อมาชาวบ้านสร้างศาลให้อยู่อาศัยแถวต้นน้ำนั้นเอง แล้วอัญเชิญมาสถิตศาลมอบหมายให้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธาร ผีเคยร้ายเลยกลายเป็นผีดี^{๗๖}

^{๗๓} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๓๑.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจและวิญญาณถ้าผีปอบเข้าสิงใคร จะกินตับไตไส้พุงจนตาย ต้องหาหมอผีมาขับไล่เวลาถึงงานมงคลในบ้าน จะต้องบอกกล่าวให้ผีเรณูรู้เสียก่อน มิฉะนั้นผีเรณูจะโกรธ ทำให้มีอันเป็นไปต่างๆ นานาทุกๆ ปีจะมีการเลี้ยงผีปูด เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุขถ้าผีลอกให้หันกับไปทางผี ผีจะกลัวและหนีไป

๑. ผีบ้าน แต่ละหมู่บ้านในภาคอีสานจะนับถือผีประจำหมู่บ้านที่เรียกว่าผีปูด ผีปูดเป็นผีที่คอยดูแลรักษาป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ที่จะมากระทำแก่คนในหมู่บ้าน ทุกๆ ปีจะมีการเลี้ยงผีปูดที่ดอนปู่ตา ดอนปู่ตาคือเขตหวงห้ามเพราะเป็นศาลที่ผีปูดสิงสถิต ส่วนใหญ่ดอนปู่ตามักจะเป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่อายุนับร้อยปี เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากไปตัดไม้หรือยิงนกภายในบริเวณดอนปู่ตา ผีปูดจะโกรธและบันดาลให้ชีวิตประสบแต่อัปมงคล ในพิธีเลี้ยงผีปูดนั้นเฒ่าจ้ำจะเป็นพิธีกรเพราะเฒ่าจ้ำเป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้านกับผีปูดเมื่อถึงวันเลี้ยงผีบ้าน ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารคาวหวานไปร่วมในพิธีเช่น ข้าวต้ม ไข่ต้ม ไก่ต้ม เหล้าขาว ปั่นข้าว ข้าวดำ ข้าวแดง กล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล

๒. ผีนาหรือผีตาแฮก เป็นผีที่ทำหน้าที่อารักษ์ผืนนา คอยอำนวยความสะดวกให้ชาวล้างดงมนน้ำ ปลา อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนคอยคุ้มครอง วัว ควาย ให้มีสุขภาพดีเหมาะในการทำงาน ผีตาแฮกจะสถิตอยู่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา นาแปลงใดที่ตาแฮกสถิตชาวนาจะยกคันทนาให้สูงขึ้นก่อนจะลงมือทำนาจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกเสียก่อน การเลี้ยงผีตาแฮกนั้นจะกระทำกันในวันพฤหัสบดี อาหารที่นำไปเช่นผีตาแฮกได้แก่ ไก่ต้มเหล้าขาว แกลบ ข้าวต้มมัด ไข่ต้ม ข้าวดำ ข้าวแดง กล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล เมื่อเลี้ยงตาแฮกเสร็จแล้วชาวนาก็จะปักดำข้าวกล้าในนาแปลงที่ตาแฮกอยู่ก่อนเพื่อเป็นการเสี่ยงทายความอุดมของข้าวในนา

๓. ผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษ เป็นผีเครือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษยังไม่ได้ไปเกิด ยังคงคอยปกป้องคุ้มครองลูกหลานของตนอยู่ แต่ถ้าหากลูกหลานประพฤติไม่ดีไม่เหมาะสม ผู้เชื่อก็จะโกรธบันดาลให้เจ็บป่วยลูกหลานจะต้องทำการขอขมาจึงจะหายโกรธเมื่อถึงวันโกน วันพระหรือวาระที่ทำบุญข้าวสากในเดือนสิบและข้าวประดับดินในเดือนเก้า ลูกหลานจะต้องให้ทานอุทิศส่วนกุศลไปให้

๔. ผีปอบ ผีปอบก็คือคนที่เป้นผี เข้าไปสิงในร่างกายของคนอื่นเรียกว่า ผีปอบเข้า เพื่อที่จะกินตับไตไส้พุงของคนคนนั้น บางครั้งคนที่ถูกผีปอบเข้าจะถึงแก่ชีวิตหากไม่มีหมอผีมาขับไล่ผีปอบที่สิงสถิตอยู่ให้ออกไป สาเหตุที่จะทำให้คนเป็นปอบนั้นมีอยู่ ๒ ประการคือ

๑.เกิดจากการเรียนเวทมนตร์คาถาต่างๆ เช่น เล่นหยาแฝดอยู่ยงคงกระพัน แล้วเวทมนตร์คาถานั้นแก่กล้าจนเกินไป หรือประเพณีปฏิบัติผิดข้อห้ามของเวทมนตร์นั้นๆ ผลที่สุดก็กลายเป็นผีปอบ

๒.เกิดจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หากพ่อหรือแม่เป็นปอบเมื่อตายไปผีปอบจะรีบบอกจากร่างไปสิงสถิตบุคคลที่อยู่ใกล้และบุคคลนั้นจะกลายเป็นปอบทันทีเมื่อผีปอบเข้าสิงร่างใคร บุคคลนั้นจะมีการชักกระตุกตื่นทุรนทุราย ส่งเสียงร้องโหยหวนน่ากลัว ญาติพี่น้องต้องไปตามหมอผีมาทำพิธีขับไล่ผีปอบ โดยการใช้หาวยวิเศษหรือทางกระเบนและใช้วานไฟเหน็บหรือจี้ลงไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย เมื่อผีปอบทนไม่ได้ก็จะออกปากบอกว่าตนเป็นใคร มาจากไหน แล้วจึงออกจากร่างไป แต่ในบางรายถ้าผีปอบนั้นมีคาถาแก่กล้ากว่าหมอผีปอบนั้นก็เลยไม่ยอมออก คน

ที่ถูกผีปอบเข้าก็จะตายหากแก้ไขไม่ทันเป็นที่น่าสังเกตว่าคนที่ถูกผีปอบเข้าสิ่งส่วนมากจะเป็นคนป่วย คนอ่อนแอ และคนขวัญอ่อน^{๗๗}

ผีปูดาคือ ผีของปู่ของตาที่เป็นบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วของชาวบ้าน เมื่อเวลาตั้งบ้านเรือน ชาวบ้านมักจะอัญเชิญผีปู่ตามาคุ้มครองรักษาคนในบ้าน โดยการสร้างศาลให้เป็นที่อยู่ในหมู่บ้าน เมื่อถึงเวลาก็จะมีการเลี้ยงโดยการเอาอาหารคือ หมู ไก่ และเหล้ามาเซ่นไหว้^{๗๘} การเลี้ยงผีปูดาคะกระทำในระหว่างเดือนหกหรือเดือนเจ็ดของทุกปีก่อนจะลงมือทำนา สถานที่เลี้ยงปูดาคือดอนปู่ตา ซึ่งเป็นสถานที่ปู่ตาสงสถิตย์อยู่ โดยชาวบ้านจะเลือกป่าไม้ใกล้หมู่บ้านปลูกหอหรือโหง-ให้ปู่ตายุ ผู้ที่ดูแลศาลปู่ตาและเป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างปู่ตากับชาวบ้านคือ “เฒ่าจ้ำ” ใครทำผิดประเพณี ปู่ตาโกรธก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไปยังบุคคลที่กระทำผิด ปู่ตาต้องการให้ชาวบ้านปฏิบัติตามอย่างไร ก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไป^{๗๙}

ผีเป่า ผีเป่าคือคนที่กลายเป็นผีดิบเพราะชอบกินตับคน ตับสัตว์ หรือชอบกินอาหารสดอาหารคาวผีเป่าจะออกหากินในเวลากลางคืนโดยเฉพาะในคืนเดือนมืดที่ตรงกับวันพระมักจะออกหากินคนที่เป่าจะมีแสงออกที่รูจมูกทั้งสองข้าง

ผีเรือน คือผีที่รักษากันเชื่อสืบต่อกันมาว่า บ้านทุกบ้านมีผี ถ้าคนในบ้านประพฤติดีต่อผี ผีก็จะช่วยคุ้มครอง ถ้าทำไม่ดี ผีก็จะโกรธและก่อให้เกิดทุกข์ภัยต่าง ๆ ลั ก ษ ณ ะ ท า ง ภู มิ ปัญญาของไทยในเรื่องนี้ ทำให้มองเห็นว่าคนไทยเชื่อว่าในโลกนี้มีผีแต่คนสัตว์และพรรณไม้เท่านั้น แต่ยังมีภูตผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งก็เท่ากับเป็นโลกทัศน์เชิงภววิทยาของคนไทย และขณะเดียวกันก็มีผลต่อจริยศาสตร์หรือการดำรงชีวิตของเราด้วย นั่นคือ การนำไปสู่เรื่องความเชื่อเรื่องผีของชาวเหนือและชาวอีสานในบ้านเรือนที่มีคนอยู่อาศัย นอกจากมีปู่ย่าตายายแล้ว ก็ยังมีผีเรือนอยู่ด้วย ผีเรือนนั้นตามคติและประเพณี ว่าสิงสถิตอยู่ทางภาคอีสานสมัยโบราณ และในบางแห่งในชนบทอีสานปัจจุบัน เขานอนกันในเรือนเป็นสัดส่วนไม่มีฝาผนัง นอกจากนั้นเป็นห้องเล็กสำหรับลูกสาวและลูกเขยนอนเป็นเฉพาะ ซึ่งเขาเรียกว่า ส้วมและไม่มีใครกล้าละลากล้างชื้อเข้าไป ด้วยเป็นการผิดผี เพราะฉะนั้นแต่เดิมชื้อเป็นที่อยู่ของผีเรือนก็อาจเป็นไปได้^{๘๐}

ความเชื่อเรื่องผี ผีหรือภูตผีเป็นสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับที่มีอยู่เหนือธรรมชาติ ผีหรือวิญญาณตามความคิดและความเชื่อของคนไทยทั่วไปแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๘๑} คือผีดีกับผีร้าย ผีดีคือผีที่ตามปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่ถ้าถูกรบกวนมากหรือคนปฏิบัติไม่ถูกต้อง เช่น ไม่เซ่นไหว้ตามประเพณีก็อาจสำแดงตนให้ปรากฏได้ ผีดีมีหลายชั้นหลายระดับ ที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ได้แก่ ผีเรือน ผีบรรพบุรุษและผีวีรบุรุษ ส่วนผีร้ายคือผีที่เที่ยวหลอกหลอนและสร้างความหวาดกลัวให้แก่

^{๗๗} พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกกธมโม(จำปาทอง),พระพุทธานุกัมมปัญญไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๕), หน้า ๖๕.

^{๗๘} สุเทพ สุนทรเกษม, “ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, หน้า ๑๔๓

^{๗๙} จารุวรรณ ธรรมวัตร,คติชาวบ้านอีสาน,หน้า ๑๙-๒๐

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน,หน้า ๖๖

^{๘๑} วรภรณ์ ตูนา,โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๔๓),หน้า ๑๔๑.

มนุษย์ ฝักร้ายก็แบ่งออกได้หลายประเภท ได้แก่ฝัตายโหงฝัبوب ฝักระสือ ฝัฆมดและฝัเปรต ความเชื่อเรื่องภูตผีหรือวิญญาณก็ไปกลมกลืนกับพื้นฐานเดียวกับภาคอื่นด้วย คือคนไทยส่วนมากมีความเชื่อเรื่องผีและเทวดามาก จะเห็นได้จากเมื่อเกิดความเดือนร้อนหรือแก้ปัญหาไม่ตก จะหันไปพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นหลัก ผีและเทวดาจะเข้ามามีบทบาทต่อมนุษย์มากที่สุด ผีที่สำคัญคือ

๑. ผีดำ เป็นผีที่มีบทบาทและมีความสำคัญมากกว่าผีอื่น ในเรื่องวิถีชีวิตตลอดจนพฤติกรรมทางสังคม ล้วนแล้วแต่ผูกพันอยู่กับผีดำทั้งสิ้น ผีดำหรือผีเรือนชาวอีสานหมายถึงผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษที่เคารพนับถือ เมื่อจะมีงานหรือมีพิธีสำคัญในบ้านเมืองของตนเอง หรือบุคคลในครอบครัวจะเข้าสู่พิธีสำคัญ เช่นการแต่งงานก็จะต้องมีการบอกกล่าว เพื่อความสุขความเจริญในชีวิต ผีดำในเรื่องนี้ปรากฏในรูปพิธีกรรม พิธีกรรมเลี้ยงผีดำจะกระทำเพื่อขอความช่วยเหลือ เช่นช่วยแก้ปัญหาให้ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยและเลี้ยงขอบคุณที่อำนวยความสะดวกให้สำเร็จ

๒. ผีแถน มนุษย์เชื่อว่าผีแถนหรือผีฟ้ามีความยิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลายและมีลักษณะเป็นเทพมากกว่าผีและถือว่าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่างๆและเชื่อว่าไยก่อนมนุษย์สามารถติดต่อกับพระยาแถนได้ มนุษย์เชื่อว่าพระยาแถนมีหน้าที่ให้ฝนแก่มนุษย์ ดังนั้นจึงต้องจัดพิธีกรรมเพื่อเป็นการเตือนพระยาแถนให้ทราบ ว่าชาวบ้านชาวเมืองต้องการฝนเพื่อการเพาะปลูก เช่นพิธีจุดบั้งไฟขอฝน การล่าผีฟ้าเพื่อเพื่อรักษาโรค แม้แต่การสรงหรือเสี่ยงทาย เพื่อค้นหาสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้หรือพบเห็นได้

๓. ผีมหศักดิ์หลักเมืองผีบ้านผีเมือง มีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของบ้านเมือง ในฐานะเป็นผู้คอยปกป้องคุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้สงบ จึงมีการเช่นสรวงบวงสรวงและมักจะทำควบคู่ไปกับการเช่นสรวงผีดำ ความเชื่อเกี่ยวกับผีมหศักดิ์หลักเมืองที่คอยดูแลรักษาความสงบและคุ้มครองความปลอดภัย

๔. ผีวิญญาณบรรพบุรุษ ชาวอีสานเชื่อว่าเมื่อพ่อแม่หรือบรรพบุรุษตายไปแล้ว ดวงวิญญาณยังเป็นสัมภเวสีคือแสวงหาที่เกิดไปๆมาๆ ยังบ้านเรือนของลูกหลานเพื่อคอยปกป้องคุ้มครองบ้านเมือง และดูแลความสุขทุกข์ของลูกหลานให้ได้รับความผาสุกอยู่เสมอ ดังนั้นชาวอีสานจึงมีประเพณีทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ดวงวิญญาณผีบรรพบุรุษมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เมื่อมีการเช่นสรวงบวงสรวงผีครั้งใดก็จะเชิญมารับเครื่องสังเวยทุกครั้ง^{๑๒}

จากความเชื่อเรื่องผีประเภทต่างๆและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการเช่นสรวงบวงสรวงผีที่ปรากฏในเรื่องบุญเดือนเก้า(ข้าวประดับดิน)ของชาวอีสานนั้น เป็นการยืนยันได้ว่าความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนชาวอีสาน ซึ่งอยู่มากับศาสนาพุทธโดยตลอด และยังคงมีการเชื่อและนับถือกันอย่างเหนียวแน่น トラบจนทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปศาสนาก็ยังสอนเกี่ยวกับความจริงอันสูงสุด และเรื่องทางโลกอื่นๆในขณะที่ความเชื่อเรื่องผีและเวทย์มนต์มุ่งเฉพาะเรื่องทางโลก ในแง่ของความเป็นอยู่ประจำวันมากกว่า ความเชื่อเรื่องผีและเวทย์มนตร์ที่เห็นชัดเจนที่สุดในการทำหน้าที่ทางสังคม คือการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บหรือป่วยเป็นเวลานานๆซึ่งทำให้กลมกลืนกับพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี เพราะทำหน้าที่คนละด้านกัน กล่าวคือพุทธศาสนาทำหน้าที่เรื่องทีนอกเหนือจากการใช้ชีวิตประจำวัน ส่วนความเชื่อเรื่องผีและเวทย์มนตร์จะทำหน้าที่ในทางโลก

^{๑๒} โสวิทย์ บำรุงภักดิ์,สินไซ, หน้า ๑๗๐-๑๗๒

โดยตรงจากผลการศึกษาข้างต้นพบว่า ความเชื่อเรื่องผียังมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ด้วยดีตลอดมา ในเรื่องบุญเดือนเก้ามีกล่าวถึงเรื่องผีที่สำคัญ ได้แก่ผีดำซึ่งเป็นผีที่ชาวอีสานมีความเชื่อว่าเป็นผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษที่ตนเคารพนับถือ เมื่อจะประกอบพิธีอันสำคัญก็จะเลี้ยงผีดำเพื่อขอความช่วยเหลือ ผีแถนคนส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นผีฟ้า เป็นผีที่มีอำนาจเหนือกว่าผีทั้งหลาย เป็นผีผู้สร้างโลกรวมทั้งสรรพสิ่ง และเชื่อว่าผีแถนเป็นผู้ให้ฝนแก่มนุษย์ ผีมหัศจรรย์หลักเมืองหรือผีบ้านผีเมือง ถือว่าเป็นผีที่มีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของบ้านเมืองในฐานะผู้คอยปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองให้สงบร่มเย็น และผีวิญญาณบรรพบุรุษซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อว่ามีพ่อแม่หรือบรรพบุรุษตายไปแล้ว ดวงวิญญาณก็จะยังวนเวียนไปมาเพื่อคอยปกป้องรักษาลูกหลานให้มีความสุขอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นชาวอีสานจึงยังคงปฏิบัติต่อยักษ์ด้วยดีจนทุกวันนี้

ผีปู่ตา หมายถึงภูติผีคุ้มครองหมู่บ้าน ทางภาคอีสานเรามีคำพูดติดปากสืบทอดกันมาจนทุกวันนี้ คือคำว่า ผีสงเทวดา ซึ่งเมื่อแปลแล้วไม่ว่าแยกคำหรือรวมคำมีความหมายเดียวกันคือ ผี ผีคือสิ่งลึกลับที่มีสภาพเกินคน ดังนั้นตามปกติผีจึงมีอำนาจอยู่เหนือคนอาจทำคนให้ได้ดีหรือให้ได้ร้ายก็ได้ ไทยแต่เดิมนับถือผี ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังนับถืออยู่ พระอินทร์ พระพรหม และพระอะไรต่อพระอะไรก็เป็นผี พระเจ้าหรือ พระเป็นเจ้าก็เป็นผี โดยเหตุที่ท่านเหล่านี้เข้าใจกันว่าอยู่บนฟ้าสูงลิบขึ้นไปบนโน้น ไทยแต่เดิมจึงเรียกท่านเป็นคำรวมว่า ผีฟ้า ภายหลังเมื่อไทยนับถือพระพุทธศาสนา แล้วก็เปลี่ยนเป็นเรียกท่านว่า เทวดาและเรียกว่าที่อยู่ของท่านว่า สวรรค์ และมีคำเติมเอาไปซ้อนเข้าคู่เป็น สวรรค์ชั้นฟ้า

ส่วนคำว่า สง แปลว่า ผีและเป็นผีที่สถานภาพสูงกว่าผีฟ้า(เทวดา)ทั่วไปในภาษาไทย ใหญ่คำว่า สง หมายถึง พวกพรหมอีกความหมายหนึ่ง คือ ความศักดิ์สิทธิ์ เราพอจะจำแนกผีออกเป็นประเภทต่างๆ อย่างกว้างๆ คือ

๑. สง คือ ผีระดับชั้นพรหม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอิทธิพลต่อภูมิปัญญาของมนุษย์มาก

๒. ผีฟ้า มนุษย์ไม่ค่อยสนใจท่านเท่าไรนัก นอกจากมีความเคารพนับถือท่านนั้น นานๆ จึงมีการบูชาสังเวทนต์สักที ในเทศกาลพิเศษเป็นบางครั้งคราวเท่านั้น เช่น เมื่อวันปีใหม่ เมื่อทำบุญครบรอบใหญ่และเรื่องบ้านเมฆเสกคาถาและจุดบั้งไฟ

๓. เป็นผีจำพวกอยู่ต่ำลงมาจากเมืองฟ้า แต่ว่ามีลักษณะหลือมลักกันอยู่ คือจะว่าเป็นครั้งเทวดาก็ได้ เพราะอยู่ในอากาศบ้าง บนต้นไม้บ้าง เป็นต้น และมักเรียกกันเป็นเทวดา เช่นอากาศเทวดา รุกขเทวดานอกนั้นยังมีผีที่เป็นชั้นหัวหน้า เป็นใหญ่อยู่ในแผ่นดิน ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นที่เฉพาะและมีชื่อเรียกไปตามลักษณะของท้องถิ่นที่ท่านสิงสถิตอยู่เป็นเจ้าที่ เจ้าทุ่ง เจ้าพ่อ เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น เรียกว่าเจ้า แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ หรือเป็นนายในภาษาไทยเดิม แต่ในภาษาไทยปัจจุบันเรียกท่านว่า เทพารักษ์ หรืออารักษ์เทวดา แปลว่า ท่านเป็นเทวดามีหน้าที่คุ้มครองดูแลโดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ท่านเป็นใหญ่อยู่ผีจำพวกเจ้าผี คนมักปลูกเป็นศาลให้ท่านอยู่จะได้สะดวกแก่การบูชาและเซ่นสังเวทนต์ ถ้าไม่มีใครสร้างศาลให้อยู่ ท่านก็สิงสถิตของท่านตามเรื่อง ณ ที่ใดที่หนึ่งในท้องถิ่นอันเป็นเขตแดนของท่าน

๔. พวกผีในฐานะอันดับต่ำสุด คือ จำพวกผีเลว เลว แปลว่า สามัญในคำไทยเดิม ผีเหล่านี้รวมเรียกกันหมดกันว่าผีร้าย ซึ่งตรงข้ามกับผีดี หรือผีฟ้า ผีร้าย มีอำนาจเพียงสำแดง

เดชให้คนกลัวและตกใจ เรียกว่า ผีหลอก คำฟ้องอยู่ในตัวผีว่าทำอะไรเราไม่ได้ นอกจากจะหลอก คือทำให้เราเข้าใจผิดหรือสำคัญผิดไปเท่านั้นเองปู่เจ้าตาคอยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน ชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรงและถือเรามีความศักดิ์สิทธิ์ ใครจะละเมิดหรือลบหลู่ไม่ได้ และชาวบ้านจะสร้างศาลไว้ให้ท่านสถิต โดยทั่วไปตามคตินิยมจะปลูกศาลทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เพราะถือว่าเป็นทิศมงคล บางคนจะจัดผีเชื่อบ้านอยู่ในประเภทผีชั้นที่สอง คือ ผีฟ้า บางคนจัดอยู่ประเภทที่สามคือ ผีอารักษ์เทวดา และบางคนจัดท่านอยู่ประเภทแรกคือ สาง หมายถึง พรหม รวมความแล้วท่านจัดเป็นผีที่ดีมีบารมีให้คนเคารพยำเกรงสังคมพลอยอยู่ได้อย่างสันติสุข นับได้ว่าสามารถจับเข้าลักษณะภูมิปัญญาไทยก็ได้อีกลักษณะหนึ่ง^{๘๓}

ผีนาหรือผีตาแฮก เป็นผีที่ทำหน้าที่อารักษ์ผืนนา คอยอำนวยผลให้ข้าวกล้างดงาม น้ำปลาอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนคอยคุ้มครอง วัว ควาย ให้มีสุขภาพดีเหมาะในการทำงาน ผีตาแฮกจะสถิตอยู่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา นาแปลงใดที่ตาแฮกสถิตชาวนาจะยกคันนาให้สูงขึ้นก่อนจะลงมือทำนาจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกเสียก่อน การเลี้ยงผีตาแฮกนั้นจะกระทำกันในวันพฤหัสบดี อาหารที่นำไปเช่นผีตาแฮกได้แก่ ไก่ต้มเหล้าขาว แกลบ ข้าวต้มมัด ไข่ต้ม ข้าวดำ ข้าวแดง กล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล เมื่อเลี้ยงตาแฮกเสร็จแล้วชาวนาก็จะปักดำข้าวกล้าในนาแปลงที่ตาแฮกอยู่ก่อนเพื่อเป็นการเสี่ยงทายความงอกงามของข้าวในนา^{๘๔}

ตามความเชื่อของชาวอีสาน ผีตาแฮกก็คือนางยักษ์ณีในตำนานดังกล่าวนั่นเอง ซึ่งเป็นผีเผ่านา เมื่อชาวบ้านหักร้างถางพงแปรสภาพเป็นที่นาแล้ว ก็จะอัญเชิญผีตาแฮกมาเป็นผู้รักษานา และข้าวกล้า ทุกปีก่อนจะลงมือทำนาเจ้าของที่นาจะทำพิธีเลี้ยงตาแฮกเสียก่อน และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วจะแบ่งข้าวให้ตาแฮกสีกวียน(กวียนจำลอง)^{๘๕}

สรุปความเชื่อ เรื่อง ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ ผีย่า ผีปู่ตา ผีนาผีตาแฮก ผีตายทอกลมหรือแม้กระทั่งคนที่ตายไปแล้วล้วนเป็นความเชื่อของแต่ละคนเราทั้งนั้น บางคนพอความมืดเข้ามาจะมีอาการกลัวผีขึ้นมา หรือไม่บางความเชื่อก็จะเชื่อว่ามีผีตามหลังมาขณะที่เดินไปคนเดียวในความมืดหรือป่าช้า ความเชื่อตรงนี้จึงวิเคราะห์ได้ว่า ความเชื่อเกิดจากความกลัว หรือไม่ความเชื่อเกิดจากผลกระทบที่ได้กระทำไว้แต่ชาติก่อน ผลกรรมนั้นจึงตามมาในชาตินี้

๓.๓.๔ ความเชื่อทางด้านความตาย

ความหมายของคำว่า “ตาย” การที่จะบอกว่าผู้ใดถึงแก่ความตายเป็นเรื่องที่ไม่ซับซ้อนมากนักบุคคลใดไม่หายใจ หัวใจหยุดเต้น ตัวแข็ง ไฟธาตุแตก ก็บอกได้ทันทีว่าบุคคลนั้นถึง “แก่ความตาย” แต่ด้วยความก้าวหน้าทางการแพทย์ในปัจจุบัน ทำให้การแบ่งแยกความเป็นกับความตายซับซ้อนขึ้นกล่าวคือเมื่อถึงภาวะที่หัวใจและปอดของบุคคลหนึ่งหยุดทำงานก็จะเกิดภาวะขาด

^{๘๓} พระครูวินัยธรประจักษ์ จกกรมโม(จำปาทอง),พระพุทธานุสาสนากับภูมิปัญญาไทย,หน้า ๖๒-๖๔

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน,หน้า ๖๕

^{๘๕} พระมหาประหยด ปณฺญาวโร(สุนนท์), จริยธรรมที่ปรากฏล้ากลอน,หน้า ๑๓๑.

ออกซิเจนไปเลี้ยงสมองกระแสประสาทในสมองสิ้นสุดลง(electrical activity of the brain ซึ่งสามารถตรวจสอบด้วยเครื่อง EEG ได้) ความตายจริงจะเกิดขึ้นหลังจากนั้นไม่นานนัก อย่างไรก็ตาม ความรู้ทางการแพทย์และความก้าวหน้าทางเครื่องมือช่วยชีวิตปัจจุบันสามารถช่วยปั๊มหัวใจและปอดของบุคคลผู้นั้นให้กลับทำงานตามหน้าที่ได้ใหม่ บุคคลผู้นั้นจะสามารถดำรงชีวิตยืนยาวต่อไปด้วยเครื่องช่วยชีวิตต่างๆ (life-Sustaining equipment) แม้ว่าสมองของบุคคลผู้นั้นได้รับความเสียหายจากภาวะการขาดออกซิเจนไปเลี้ยงแล้วเขาผู้นี้ยังคงรับประทานอาหาร รับประทานอาหารตามกระบวนการทางแพทย์และการรักษาพยาบาลได้ รวมทั้งยังขับถ่ายของเสียได้ด้วย ชีวิตที่ดำรงอยู่แบบนี้เป็นชีวิตที่ยังไม่ตายตามนัยทางสรีรวิทยา(Physiological Sense) ดังนั้นการตัดสินว่าผู้นั้นตายหรือไม่ตายโดยวิธีทางการแพทย์อันทันสมัยเช่นนี้ทำให้เกิดการถกเถียงกันมาในแง่การเยียวยารักษา จริยธรรม และกฎหมาย ซึ่งยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจน^{๘๖}

ความตาย ไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับใคร ยิ่งถ้าเป็นคนที่เรารัก เช่น ญาติสนิท มิตรสหาย พี่น้อง ภรรยา สามี ย่อมเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ สั่นคลอนความรู้สึกของเรา ครอบครัว และสังคมที่ผู้ล่วงลับมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์อยู่อย่างแนบแน่น ความตาย คือการเปลี่ยนแปลงของชีวิตในช่วงวาระสุดท้ายที่นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงชีวิตในช่วงอื่นๆ ในอดีตผู้คนมีความไม่รู้ในเรื่องนี้ จึงก่อให้เกิดความกลัว ความหวาดหวั่น ทำให้ไม่ได้เตรียมตัวและทำใจเมื่อมีการตายเกิดขึ้น^{๘๗}

มนุษย์ คือสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวที่มีการจัดการกับความกลัวและความไม่เข้าใจเกี่ยวกับความตาย เมื่อมีคนตายเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด หรือสังคมที่ผู้ตายเกี่ยวข้องอยู่ การสวดพระอภิธรรม เมื่อถึงเวลากำหนด พระสงฆ์ ๔ รูปเข้านั่งยังอาสนะเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพพึงจุดธูปเทียนหน้าหีบศพก่อน ต่อมาจุดที่โต๊ะหมู่บูชา ประกอบพิธีไหว้พระรับศีลแล้ว จึงอาราธนาธรรม(ดังคำอาราธนาอยู่ในบทที่ ๕/๔)พร้อมกันนั้นเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาหน้าตู้พระอภิธรรมเพื่อเป็นการอาราธนาสวดพระอภิธรรมจบที่ ๑ เมื่อถึงเวลาจะสวดจบที่ ๒ ก็จุดธูปบูชาที่หน้าตู้พระอภิธรรมเป็นนิมิตหมายแห่งการอาราธนาสวดจบที่ ๒ และเมื่อจะสวดจบที่ ๓ เจ้าภาพก็จุดธูปบูชาที่หน้าตู้พระอภิธรรมเพื่อเป็นนิมิตหมายแห่งการอาราธนาสวดจบที่ ๓ การถวายเครื่องไทยธรรมและทอดผ้า เมื่อพระสงฆ์สวดจบเสร็จแล้ว เจ้าภาพพึงนำสิ่งของที่ถวายพระ เช่น ดอกไม้ธูปเทียนหรือเครื่องไทยธรรมหรือสิ่งของอย่างอื่นนอกจากผ้าหรือใบปวารณา(ยกเว้นผ้าและใบปวารณาก่อน) มาวางไว้หน้าพระแต่ละรูปเป็นลำดับ การฌาปนกิจศพ นิยมมีการทอดผ้ามหาบังสุกุล ในการนี้โดยมากเจ้าภาพนิยมเชิญแขกผู้ใหญ่ผู้มีเกียรติขึ้นทอดและให้แขกผู้มีเกียรติสูงสุดซึ่งจะเป็นผู้ประชุมเพลิงหรือวางดอกไม้จันทน์คนแรกนั้น เป็นผู้ขึ้นทอดคนหลังสุด ผ้าที่ทอดถือว่าเป็นผ้ามหาบังสุกุล นอกจากนั้นยังเคารพเจ้าภาพที่เป็นญาติผู้ตายอีกด้วย พิธีเกี่ยวกับการทำศพ การ เกิด แก่ เจ็บ

^{๘๖} ศรีเรือน แก้วกังวาน, *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔๑.

^{๘๗} สุจิตต์ วงษ์เทศ, *ทุ่งกุลารัฏฐาคาร* ๒, ๕๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๕.

ตาย เป็นสิ่งที่รวมชาติกำหนดมาสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกรูปนามโดยเท่าเทียมกัน ดังมีคำกล่าวที่ว่า “มรณัง อนตโต” คือ เราจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้

๓.๓.๕ ความเชื่อเรื่องโชคลาง

โชคลาง หมายถึง เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นอันบอกเหตุร้ายหรือเหตุดีสังคมไทยมีความยึดมั่นในเรื่องโชคลางมาเป็นเวลาช้านานจนกลายเป็นประเพณียึดถือปฏิบัติหรือคเว้นอยู่ทั่วไป เช่น

-รูปธรรม ของสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต คือยึดถือว่ารูปลักษณะเป็นสิ่งที่กำหนดว่าดีหรือไม่ดี คนมีไฟมีปานตรงไหนจะบอกลักษณะดีไม่ดีแก่เจ้าตัว

-ความฝัน บอกเหตุร้าย เช่น ฝันว่าถูกงูรัดถือว่าดีจะได้เนื้อคู่ ฝันว่าฟันหักจะมีคนตาย เป็นต้น

-เหตุการณ์และปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น แมวดำวิ่งข้ามโรงศพเป็นกลางไม่ดีหรือมีต้นไม้ขวางทางจะพบศัตรู เป็นต้น^{๘๘}

ความเชื่อเรื่องโชคลางต่าง ๆ ในเรื่องความเชื่อเรื่องโชคลางต่าง ๆ ของผู้คนนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “โชค น. สิ่งที่น่าผลมาให้โดยคาดหมายได้ยาก เช่น โชคดีโชคร้าย มักนิยมใช้ในทางที่ดีเช่นนายแดงเป็นคนมีโชค ส่วน “ลาง” มีความหมายว่า “ลาง น. เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นอันบอกผลร้ายหรือผลดี เช่น ลางดีลางร้าย, แต่มักจะนิยมใช้ในทางร้าย เช่น เขาพูดเป็นลาง “ลาง” คือว่าโชคเป็นผลที่ได้เกิดขึ้นแล้ว แต่ลางเป็นสิ่งที่บอกเหตุก่อนผลจะเกิด ตัวเหตุนี้โดยทั่วไปจึงนิยม ใช้กล่าวติดกันว่า “โชคลาง” คำเต็มของ “ลาง” คือลางสังหรณ์

การถือโชคลางมี ๒ แบบ คือ แบบที่เป็นข้อห้าม (tabu) และแบบข้อบังคับให้ทำ (Obligatory Acts)

๑. การถือข้อห้าม (Tabu) การถือข้อห้าม หมายถึงการงดเว้นไม่กระทำหรือไม่แตะต้องไม่เข้าใกล้อะไรบางอย่าง เพราะเชื่อว่าถ้าขึ้นกระทำ ผู้กระทำจะได้รับโทษหรือผลเสียอะไรบางอย่าง อันเนื่องมาจากพลังลึกลับที่แฝงอยู่ในสิ่งนั้นๆ ข้อห้ามเหล่านั้นบางอย่างก็พอจะมองเห็นว่ามีเหตุมีผลอยู่บ้าง แต่บางอย่างก็มองไม่เห็นเหตุผลใดๆ ข้อห้ามที่ไม่มีเหตุผล ถ้าขึ้นทำเข้าจะเกิดเสียดจัญไรที่ชาวอีสานเรียกว่า “ชะล่า” หรือ “ชิตขวาง” ดังจะเห็นต่อไปนี้

- ไม่ควรสร้างบ้านเรือนในที่วัดร้างหรือสร้างค่อมพระธาตุ เจดีย์
- ไม่ควรถมบ่อน้ำแล้วสร้างบ้านเรือนคร่อม
- ไม่ควรขุดคอไม้ใหญ่ และรื้อจอมปลวกแล้วสร้างบ้านเรือนคร่อม
- ไม่ควรสร้างบ้านเรือนคร่อมหนองน้ำที่แห้งแล้ว
- ไม่ควรรื้อเรือนสองหลังมาปลูกเป็นหลังเดียว

^{๘๘} พระมหาประคัตต์ อคฺคปญฺโญ(ช่วงแสง), ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์, **พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

๒. ข้อบังคับให้ทำ (obligatory acts) มีกิจกรรมบางอย่างที่คนจะต้องทำเพื่อความ เป็นสิริมงคลและเพื่อแก้ “ชืด” ที่เกิดจากการละเมิดข้อห้ามต่างๆแล้ว กิจกรรมเหล่านี้บางอย่างก็ พอจะมีเหตุผลอยู่บ้าง แต่บางอย่างก็ไม่มีเหตุผล ตัวอย่าง เช่น

- คนตกต้นไม้ตาย ช้างแทงตาย เสือกัด งูขบตาย ควายขวิดตาย ตายแต่อยู่ ในท้องไม่รู้ว่า เป็นหญิงหรือชาย ควรอาบน้ำให้หมดจดเสียก่อนแล้วไปนิมนต์เอาพระภิกษุหรือ สามเณรมาปลงกรรมฐานเสียก่อนแล้วจึงเอาเข้าบ้านได้

- ก่อนเผาศพ ควรล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว

ความเชื่อเรื่องโชคลาง โชคลาง คือ ลักษณะของพฤติกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการ คิดเชิงไสยศาสตร์ ที่ผู้ฝึกฝนเชื่อว่า อนาคตหรือผลลัพธ์ของเหตุการณ์บางอย่าง สามารถดลบันดาล ให้เป็นได้ด้วยพฤติกรรมที่กำหนด ความเชื่อเกี่ยวกับ “โชคดี” และ “โชคร้าย” ก่อให้เกิดความเชื่อ โชคลางมากมาย เช่น ความเชื่อที่ว่าถ้าจิ้งจกร้องทักก่อนเดินทางออกจากบ้านจะมีโชคร้ายเป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วความเชื่อเรื่องโชคลาง สามารถอธิบายได้โดยใช้คำศัพท์ทางศาสนาซึ่งทำให้นักกึ่งชาคติ* หลายคนให้ความเห็นว่า ทุกศาสนาคือความเชื่อโชคลางทั้งสิ้น โดยนิยมความเชื่อโชคลางนั้นว่า จะไม่วางอยู่บนฐานของเหตุผล ความเชื่อหลายความเชื่อเกิดจากความเข้าใจผิดเกี่ยวกับ ความเป็นเหตุเป็นผล หรือสถิติ ความเชื่ออีกจำนวนมากเกิดจากความกลัวที่แสดงออกในรูปของ ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อในเหตุการณ์เหนือจริง การยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากความเชื่อเรื่องโชคลาง บุญมี แท่นแก้ว^{๘๙} ได้ยกหลักคำสอนในกาลามสูตรไว้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ตรวจสอบความรู้ที่มาจาก ๒ แหล่ง คือ

๑. ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอ้อม ได้แก่ สุตมยปัญญา และจินตามยปัญญา

๒. ความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรง ได้แก่ ภวานมยปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ที่ ถูกต้อง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนชาวกาลามะว่า^{๙๐}

๑. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
๒. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการสืบทอดกันมา
๓. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
๔. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ
๖. อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
๗. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล

* Sceptic : Skeptic นักวิมตินิยม นักกึ่งชาคติ : คนที่เชื่อว่าความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ ได้ วิมตินิยมและนักวิมตินิยมนี้ เป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการคิดเชิงปรัชญากล่าวคือ ๑)ความเชื่อพื้นฐานเดิมๆ (Dogmatism) ๒)ลังเล สงสัย กังขา หรือฉงนในความเชื่อเดิมๆ(วิมตินิยม)๓)แยกแยะ ตรวจสอบตามนัยภาษาวิธี (Dialects)และ๔) ได้ข้อสรุปใหม่เกิดขึ้น.

^{๘๙} บุญมี แท่นแก้ว, ญาณวิทยา(ทฤษฎีความรู้), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๔๓), หน้า ๔๗.

^{๙๐} อก.ติ.๒๐/๕๐๕/๒๔๑.

๘. อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

๙. อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

๑๐. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือที่ท่านสมณนี้ เป็นครูหรืออาจารย์ของเรา ต่อเมื่อใดเข้าใจด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้น

สรุปความเชื่อนี้เป็นเรื่อง ความเชื่อถือเฉพาะบุคคล จะถือหรือไม่ถือความคิดเห็นยังขัดแย้งกันแต่ละคนก็มีเหตุผลของตน ความเป็นไปในวิถีชีวิตมนุษย์ต้องขึ้นอยู่กับอิทธิพลโชคชะตาฟ้าลิขิต ไม่มีทางที่ตนจะหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่าในทางดีหรือร้ายก็ตาม ดังนั้นผู้ที่เชื่อถือมากจนเกินไปก็ปล่อยชีวิตให้เป็นไปตามยถากรรม ไม่ชวนขวยที่จะฉวยโอกาสเมื่อโชคอำนวยมาถึง และไม่พยายามหลีกเลี่ยง หรือแก้ไขเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น ให้บรรเทาเบาบางลง ถือเสียว่าไม่มีอะไรช่วยได้ ต้องเป็นไปตามดวงชะตาหรือพรหมลิขิต ส่วนพวกที่ไม่เชื่อให้ความเห็นว่า ความเชื่อไม่นำมอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์หรือทำให้โชคดีหรือโชคร้ายได้ แต่พวกเขายังเชื่อว่ามนุษย์จะดีหรือเลวขึ้นอยู่กับ การกระทำและความมานะพากเพียรของเขาเอง ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรและการทำความดี โชคดีจะบังเกิดแก่เขา ถ้าความเกียจคร้านและประพฤติชั่ว โชคร้ายก็จะมาปรากฏนอกจากนั้นปัญญาเป็นสิ่งที่สร้างมนุษย์ให้เจริญและสุข ถ้าขาดปัญญาความสุขความเจริญก็ไม่มีดังนี้

สรุปแนวความเชื่อจากความเชื่อที่คนโบราณได้รักษาไว้เป็นกรอบในการปฏิบัติตนโดยมีความศรัทธาซึ่งมีประโยชน์ต่อชุมชน และสังคม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นการยกระดับจิตใจของคนตามหลักในทางพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของหมู่บ้านชนบทอีสาน

ความเชื่อเป็นเรื่องของความเชื่อถือเฉพาะบุคคลจะถือหรือไม่ถือความคิดเห็นยังขัดแย้งกันแต่ละคนก็มีเหตุผลของตน ความเป็นไปในวิถีชีวิตมนุษย์ต้องขึ้นอยู่กับอิทธิพลโชคชะตาฟ้าลิขิตไม่มีทางที่ตนจะหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่าในทางดีหรือร้ายก็ตาม ดังนั้นผู้ที่เชื่อถือมากจนเกินไปก็ปล่อยชีวิตให้เป็นไปตามยถากรรมไม่ชวนขวยที่จะฉวยโอกาสเมื่อโชคอำนวยมาถึง และไม่พยายามหลีกเลี่ยง หรือแก้ไขเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น ให้บรรเทาเบาบางลง ถือเสียว่าไม่มีอะไรช่วยได้ ต้องเป็นไปตามดวงชะตาหรือพรหมลิขิต ส่วนพวกที่ไม่เชื่อให้ความเห็นว่า ความเชื่อไม่นำมอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์หรือทำให้โชคดีหรือโชคร้ายได้ แต่พวกเขายังเชื่อว่ามนุษย์จะดีหรือเลวขึ้นอยู่กับ การกระทำและความมานะพากเพียรของเขาเอง ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรและการทำความดี โชคดีจะบังเกิดแก่เขา ถ้าความเกียจคร้านและประพฤติชั่ว โชคร้ายก็จะมาปรากฏนอกจากนั้นปัญญาเป็นสิ่งที่สร้างมนุษย์ให้เจริญและสุขถ้าขาดปัญญาความสุขความเจริญก็ไม่มีดังนี้

๓.๔ คติที่ได้ในประเพณีบุญเดือนเก้า

ในสังคมไทยอีสานมีเอกลักษณ์เด่นอีกอย่างหนึ่งของชาวอีสานคือมีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความกตัญญูสูง ให้ความเคารพนับถือต่อบุพการีให้ความเคารพผู้มีพระคุณและผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก จะได้ยินผู้มีอายุน้อยกว่าเรียกผู้สูงอายุในเกือบทุกพื้นที่ว่า "พ่อใหญ่" "แม่ใหญ่" ที่ใช้เรียกชื่อผู้สูงอายุแทนการเรียกชื่อ กับคนที่รู้จักและไม่รู้จัก มีความหมายว่า "ผู้มีพระคุณ" คนอีสาน ระลึกเสมอว่า ผู้สูงอายุ เป็นผู้มีพระคุณต่อทุกคน เพราะผู้สูงอายุเป็นผู้มีประสบการณ์การดำรงชีวิต และเป็นผู้

ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ชนรุ่นหลังเสมอมา

การที่ทดแทนบุญคุณแก่บรรพชน คือความกตัญญู การรู้บุญคุณรู้อุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำไว้ให้แก่ตน ตรงข้ามกับอกตัญญูที่ไม่รู้จักบุญคุณของใคร เราชาวพุทธรู้จักความกตัญญูรู้จักบุญคุณของผู้อื่นที่ได้ทำดีให้แก่ตนก่อนแล้วต้องหาทางตอบแทน เพราะกตัญญูนั้นพระองค์ทรงตรัสว่าเป็นเครื่องหมายของคนดีที่เดียวดังพุทธพจน์ที่ว่า “นิมิตต์ สาธุรูปาณํ กตัญญูกตเวทิตา” ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดีเราต้องกตัญญูต่อใครสิ่งใดบ้าง ตามหลักของศาสนาให้เราแสดงความกตัญญูต่อสิ่งต่าง ๆ มากมายไม่ว่าจะบุคคลสัตว์สิ่งของธรรมชาติพอสรุปได้ดังนี้

๑. กตัญญูต่อบุคคล

๒. กตัญญูต่อสัตว์

๓. กตัญญูต่อสิ่งของ

๔. กตัญญูต่อบุญ

๕. กตัญญูต่อตนเอง

กตัญญู หมายถึง รู้ อุปการะที่ท่านทำให้ตน รู้คุณของท่าน คนรู้คุณคน หาได้ยาก พระพุทธองค์เคยตรัสไว้ว่า “บุพการีชน และกตัญญูชน คนทั้งสองนี้ หาได้ยาก” บุพการี คือคนที่ทำคุณให้ก่อน ได้แก่บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ กตัญญูกตเวทิตา คือคนที่รู้อุปการะของเขา แล้วตอบแทนได้แก่ ลูกศิษย์ (ลูกมักไม่ห่วงใยพ่อแม่ ศิษย์ไม่สนใจครูบาอาจารย์) บุพการี หมายถึง คนทำอุปการะก่อน คือเรายังไม่ได้ช่วยเหลืออะไรเขา แต่เขาช่วยเหลือเราก่อน การช่วยนั้นภาษาทางศาสนาเรียกว่า “อุปการะ” คนประเภทนี้ เช่น มารดาบิดาเพราะท่านเป็นบุพการีของบุตรอุปการะแก่บุตรมาก่อน คือได้ทะนุถนอมเลี้ยงดูมาตั้งแต่ลูกยังอยู่ในครรภ์ ในตอนนั้นเรายังไม่เคยช่วยท่านทำอะไรเลย เพราะฉะนั้นในสำนวนไทยเราเมื่อเอ่ยคำว่า “บุพการี” จึงมักจะรู้กันว่าหมายถึง “มารดาบิดา” นอกจากมารดาบิดาแล้วยังมีอีกแต่เป็นรายย่อย เช่น คนมีน้ำใจบางคน พอเห็นคนอื่นได้รับความทุกข์ก็ชิงออกปากให้ความช่วยเหลือก่อนที่ผู้นั้นจะไหว้วาน อย่างนี้เรียกว่า “บุพการีชน” ในทางพระศาสนา ท่านผู้เป็นบุพการีที่ยิ่งใหญ่ของมหาชน ก็คือพระบรมศาสดา ได้ทรงอุทิศสัพเพทธานุภาพ ประดิษฐานพระศาสนาไว้ให้ชนรุ่นหลัง โดยที่คนเหล่านั้นยังไม่เคยทำคุณประโยชน์แก่พระองค์เลย^{๙๑}

กตัญญูกตเวทิตา ความจริง คำว่า “กตัญญูกตเวทิตา” แยกเป็นสองความหมาย คือ “กตัญญู” หมายถึง คนที่รู้อุปการคุณที่คนอื่นทำแก่ตน ส่วนคำว่า “กตเวทิตา” หมายถึง คนที่รู้แล้วและตอบแทนคุณท่านด้วย^{๙๒}

ชาวอีสาน เป็นชนที่ให้ความเคารพนับถือและปฏิบัติตน เป็นพุทธมามะกะที่ดียึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่ในอดีตจนมาถึงปัจจุบันดังจะเห็นได้จากการ ทุกเทศกาลสำคัญของไทย ชนชาวไทยอีสานจะตั้งกองกฐิน ผ้าป่าไปทอดถวายพระที่บ้านเกิด เพื่อนำรายได้ไปสร้างวัดและบูรณะ ปฏิสังขรวัดวาอารามต่างๆที่บ้านเกิดเมืองนอนของตนเองเป็นเนืองนิจ คนอีสานเมื่อไปเยี่ยมเยือนเพื่อนบ้าน

^{๙๑} บุญมี แท่นแก้ว, ญาณวิทยา(ทฤษฎีความรู้), หน้า ๙๒.

^{๙๒} บุญมี แท่นแก้ว, ความจริงของชีวิต(Meaning of Life), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓.

ต่างกัน สิ่งแรกที่จะมองเห็นคือวัดวาอารามหากหมู่บ้าน แห่งหนตำบลใด มีวัดวาอาราม และพระอุโบสถ (สิม)สวยงาม จะเป็นที่เชิดหน้าชูตาของหมู่บ้านนั้นๆ ฉะนั้นเมื่อวันสำคัญของการทำบุญเดือนเก้าจึง เป็นวันที่ลูกหลานจะได้แสดงความเคารพ ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เป็นวันที่คนเราได้ทำบุญทำทานเพื่อแผ่อาหารให้กับเหล่าสัตว์เดรัจฉาน เพื่อนร่วมโลกของเรา และเป็นวันที่ชาวบ้านจะได้เข้าวัด ทำบุญรักษาศีล และได้พบปะสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านด้วยกัน และคนในครอบครัวก็จะได้สร้างสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น